Amintiri despre Nicolae Steinhardt

Cuvânt înainte

În fondul de manuscrise al Arhivei Culturale Române se păstrează două dosare (nr. 75, 76) ce conţin crestomaţia „Amintiri despre Nicolae Steinhardt” alcătuită de regretatul scriitor Arşavir Acterian.

Cele două dosare sunt aproape identice, deosebindu-se doar prin cele 5 scrisori dintre N. Steinhardt – Theodor Enescu ce alcătuiesc addenda primului volum şi care, potrivit dorinţei lui Arşavir Acterian, nu se potrivesc structurii actuale a volumului.

Încredinţând astăzi tiparului textul „Amintirilor” Arhiva Culturală Română redă cititorilor poate cele mai importante texte ce prezintă personalitatea scriitorului şi monahului Nicolae Steinhardt Delarohia.

Fabian Anton

Câteva idei şi păţanii ale unui călugăr: Nicolae Steinhardt [1]

Din scrisul abundent şi plină de sevă al lui Nicolae Steinhardt desprind câteva rânduri pe care, cu admiraţie pentru curajul autorului, le-am citit în revista „Familia” din decembrie 1987 (ar merita citat articolul în întregime). Transcriu din acest articol intitulat sfidător şi fără pic de teamă, „Taina libertăţii”: „Comentându-i pe Hegel şi Platon, filosoful englez Karl R. Popper observă că pentru amândoi «oamenii care se supun unei forţe superioare sau nu mor mai degrabă decât să se supună unui bandit înarmat sunt din fire, robi înnăscuţi care n-au parte decât de ceea ce merită.»

Aserţiunea i se pare lui Popper exagerată şi reacţionară. Să-mi fie îngăduit a crede că nu-i câtuşi de puţin aşa. Oare progresul se confundă cu laşitatea? Sunt războiul defensiv şi legitima apărare, născociri ale minţii retrograde? Nu voi înceta să tot repet – luând

asupră-mi riscul de a fi socotit maniac şi obsedat – că taina libertăţii nu-i alta decât curajul de a înfrunta moartea. Cel atacat are întotdeauna dreptul (şi datoria) să se apere. A ceda agresiunii ori şantajului nu înseamnă altceva decât a te învoi cu sclavia. Faimoasele „împrejurări" (subînţeles atenuante, justificative) nu-s decât pretexte, scuze ori şiretlicuri ale mişeliei (în înţelesul vechi al cuvântului, ba şi în cel nou), frazeologie cu iz şi pretenţii sociologice, vorbe frumoase menite a încurca lucruri simple. Şantajul, dintre toate, e fărădelegea cea mai odioasă şi mai respingătoare (– alături de turnătorie), a-i face jocul e tot una cu a-l aproba, a-l răspândi, a i te face părtaş. Hegel şi Platon au deplină dreptate. Formularea lor este aspră, însă diagnosticul lor e lucid. Poporului care nu rezistă când e atacat ori individului care pentru a scăpa cu viaţă (ori nerănit, ori nebătut) dă ascultare pretenţiilor unui bandit li se potriveşte de minune calificativul care lui Popper i se pare exagerat. Nu şi lui Brice Parain, filologul francez pe care nu mă satur a-l cita: „Trebuie să ştii să plăteşti: dacă vrei să fii liber se impune să nu-ţi fie frică de moarte".

Am rămas uluit citind aceste îndemnuri belicoase ale lui Steinhardt, nu pentru că nu-l credeam pe acesta capabil să spună adevărul pe faţă, ci de teamă că va fi imediat arestat. Mai ales că scriitorul articolului la care mă refer şi făcuse câţiva ani de puşcărie alături de C. Noica, Dinu Pillat, Alecu Paleologu, Al. O. Teodoreanu, Theodor Enescu, Vladimir Streinu, Marietta Sadova şi alţii pentru completarea unui grup limitat la 24 de persoane. După ieşirea din temniţă Steinhard a fost odată chemat la securitate deoarece scria un jurnal (bineînţeles considerat primejdios şi confiscat). De la cine s-o fi aflat? Dumnezeu ştie. Spre a trăi viaţa în rugăciune Steinhard s-a călugărit fiind numit bibliotecar la mănăstirea Rohia (Maramureş). Acolo a adus omul câteva cărţi căpătate de la Mircea Eliade, Emil Cioran, Alexandru Ciorănescu etc. etc. ce i s-au trimis din străinătate de către prietenii lui din Paris sau Madrid. Într-o bună zi, un grup de literaţi, printre care câţiva buni prieteni, în excursie prin Maramureş s-au abătut pe la Rohia ca să-l vadă pe amicul şi colegul lor scriitor, devenit călugăr, dar membru mai departe al Uniunii Scriitorilor. Steinhardt a continuat după ce s-a călugărit să scrie pe la diferite reviste şi să publice cărţi despre care unii critici au scris nespus de elogios. Revenind la grupul de scriitori în vizită la Rohia, Steinhardt

le-a dat o gustare, după care i-a invitat în bibliotecă, unde au stat la taifas. La un moment dat călugărul a deschis sertarul lui secret cu tot felul de giuvaiere bibliofile spre a suscita interesul prietenilor. Peste câteva zile Steinhardt se pomeneşte cu doi securişti „cultivaţi” care îi cer să vadă şi ei cărţile străine ascunse în sertarul secret. Călugărul a rămas perplex, dându-şi seama că unul din excursioniştii „prieteni” ce-l vizitaseră l-a pârât. A fost invitat la securitate, unde a fost supus unui lung interogatoriu, după care totul s-a limitat la confiscarea cărţilor cu pricina. Unde or fi oare? Drept urmare, N. Steinhardt şi-a văzut ultima lui carte apărută cu barbare tăieturi de o cenzură necruţătoare.

Nu mult după aceste întâmplări, călugărul de la Rohia a murit, făcând un infarct în drum spre Bucureşti, unde colegi de şcoală şi câţiva prieteni îl aşteptau în vederea unei aniversări.

Pentru mulţi credincioşi refugiul în lumea cealaltă e o izbăvitoare, supremă bucurie.

Arşavir Acterian

„Jurnalul Fericirii” [2]

Am citit cu nesaţ „Jurnalul Fericirii” al lui Nicolae Steinhardt. Îl cunoscusem pe acesta din liceu – de la Spiru Haret –, el fiind cu câţiva ani mai mic decât mine, printre elevii eminenţi şi eu printre chiulangii. Ne-am împrietenit mult mai târziu. Îl priveam uneori cu anumite rezerve când, de pildă, mi se părea că face paradă de erudiţie. Mă înşelam. Omul era tobă de carte. După o scurtă durată de mondenităţi şi manifestări sprinţare în timpul studiilor universitare, Steinhardt încercă şi reuşi să se lepede de preocupările uşuratice şi trufia de atotştiutor, spre a deveni sobru, ba chiar smerit în comportare, căutând să se ancoreze într-o credincioşie spiritual salvatoare. În faza acestei schimbări la faţă, năucit de lecturi de tot felul, omul a căutat un punct de sprijin absolut şi l-a descoperit în creştinism. Momentul convertirii a coincis cu implicarea lui într-un proces al unor oameni de cultură anticomunizanţi ca Noica, Alexandru Paleologu, Mariana şi Titus Vasile-Lemeny, Mihai Rădulescu, Th. Enescu, Dinu Pillat.

Virgil Ierunca a fost omul de încredere, căruia Steinhardt i-a încredinţat una din cele două versiuni ale „Jurnalului" său. După moartea autorului acestui „Jurnal al Fericirii", Virgil Ierunca a prezentat şi comentat multe din gândurile şi pătimirile de puşcăriaş ale lui Nicolae Steinhardt ca şi ale altor victime ale comunismului, nu îndeajuns de cunoscute în Occident.

Cea de-a doua versiune pe care am citit-o a apărut la Editura Dacia din Cluj sub îngrijirea lui Virgil Ciomoş care a adăugat şi o „Postfaţă sau despre curajul de a crede", precum şi „Note", plus o listă a prescurtărilor onomastice. Această versiune fusese la un moment dat confiscată de securişti la o percheziţie, dar – după lungi tratative şi intervenţii ale Uniunii Scriitorilor – a fost restituită nu înainte ca autorul să fi reconstituit manuscrisul respectiv cu multe adăugări. Ar fi desigur interesant de confruntat cele două ediţii în cazul apariţiei celei de-a doua versiuni a „Jurnalului Fericirii".

S-a reproşat de către unii critici autorului acestui jurnal abundenţa citatelor, ceea ce nu mi se pare decât parţial justificat. Invocarea nenumăraţilor autori citaţi explică din plin faptele întâmplate la care se referă cu lux de amănunte autorul jurnalului.

E experienţa infernală a unui om care a trecut prin Malmaison, Jilava, Gherla, prin puşcăriile în care şi-a ispăşit pedeapsa. Nicolae Steinhardt îşi rememorează păţaniile şi pătimirile, fără să uite de a se raporta la operele unor Platon, Pascal, Scheler, Péguy, Proust, Eminescu, Caragiale (Ion Luca şi Matei), dar şi la texte teologice cu deschidere escatologică, pe care numai ignoranţii, monştrii şi ucigaşii le dispreţuiesc din amvonul puţinătăţii lor.

Arşavir Acterian

Cartea unui om tobă de carte [3]

„Între viaţă şi cărţi" (Editura Cartea Românească, 1976) de N. Steinhardt e o lucrare unică prin conţinut şi stil în eseistica românească. Este, de fapt, un jurnal de lector, lucid şi împătimat.

Cărţile devin adeseori pretexte pentru ca N. Steinhardt să spună ce crede, ce-l doare, ce-l exaltă, să dea glas îndoielilor, indignărilor sau bucuriilor, entuziasmelor, sentimentelor de omenie, de dreptate, de dragoste faţă de prieteni, ca şi faţă de duşmani. Pentru cei cărora le plac cărţile cu eseuri ce pot fi stenice autorul a citit fabulos. Cultura lui literară, filosofică copleşeşte. Te trezeşti prins şi, uneori, ameţit de jocul nelipsit de o anume virtuozitate al asociaţiilor, analogiilor, referinţelor la text. Mihai Gafiţa, care prefaţează această carte şi semnează o „Pledoarie pentru cititorul ideal", notează în chip definitoriu: „N. Steinhardt combate... cititul redus la dimensiunea viciului. El integrează explorarea unei cărţi de către cititor – iar, foarte adesea, chiar şi a unui singur crâmpei din ea – în opera de cunoaştere şi însuşire a lumii, nu numai pe cale estetică, ci mai ales pe calea revelării unei ideologii aparte, a unei filosofii, istorii, antropologii – şi în genere a unui domeniu al vieţii. Punctul său de vedere... e că arta (în cazul de faţă literatura) e o «formă concentrată şi intensă de viaţă»".

Cartea lui N. Steinhardt revelează un om pentru care spiritul, sufletul şi natura se înfrăţesc întru autenticitatea înţeleasă ca un fel anumit de a fi, nu numai de a exista, întru libertate şi omenie, între curaj creator şi desăvârşire.

Un singur cusur în unele pagini ale acestei înaripate cărţi: o anume cascadă a erudiţiei literare, parcă autorul s-ar teme că n-o să ajungă să spună tot ce ştie şi tot ce are pe suflet.

Nicolae Steinhardt a fost fără îndoială un om tobă de carte, dar mai presus de asta un creştin, un exemplar călugăr care a avut şi de pătimit în închisorile comuniste în care, de altfel, pe ascuns, în taină s-a creştinat.

Arşavir Acterian

Amintiri despre Nicolae Steinhardt [4]

Am fost câteva zile la Cumpătul-Sinaia, la una din vilele Uniunii Scriitorilor. Am stat la vila 5, într-o cameră mică, mansardată, cu o fereastră mare prin care soarele, în zilele senine, se năpustea copios şi

sedativ. La început, a fost o vreme frumoasă. Când atmosfera era clară, se vedeau munţii Bucegi într-o limpezime de cristal; conturele pure ale piscurilor pe cleştarul cerului albastru, ozonificat, şi pădurile de brazi pudraţi cu nea păreau o povestire feerică de Andersen. Într-o odăiţă învecinată a stat Nicu Steinhardt. Am ascultat muzică clasică la tranzistorul meu şi am pălăvrăgit cu el îndelung despre cărţi şi oameni. Ce figură uluitoare!

L-am cunoscut prima oară pe N. Steinhardt – schimbând doar câteva fraze cu el pe culoarele redacţiei „Revista Fundaţiilor Regale”, când cumplitul marasm al războiului îşi trăia agonia. Îi apreciasem profunzimea şi erudiţia articolelor sale din cea mai prestigioasă publicaţie a vremii, unde îşi dădeau întâlnire penele măiestre ale epocii şi ne era carte de căpătâi, nouă celor care părăsisem de curând băncile Universităţii din Bucureşti. Apoi nu l-am mai văzut şi nu am ştiut nimic despre el, aproape un pătrar de veac.

...La buntur anni! Fiecare în acea perioadă de beznă şi-a urmat drumul sinuos al destinului cu nebănuite stavile. Al lui N. Steinhardt mai înnămolit în suferinţe ca al altora. Dar, în acele zile ploioase ale anului 1970, în lungile ore de zăbavă când am tradus împreună o selecţie din operele lui Alain, pentru editura Minerva, am avut prilejul să-l „descifrez” mai îndeaproape, să-l cunosc cu ai săi perimetrii multipli de autenticitate. Reîntâlnirea spirituală cu N. Steinhardt a fost o revelaţie, cu atât mai mult întrucât nu ştiam nimic din trecutul lui recent, nici de activitatea sa literară de peste bolta anilor de când nu-l mai văzusem. M-a stăpânit atunci un simţământ oarecum asemănător aceluia ce-l avusesem când asistasem la cursurile lui Nicolae Iorga, în primele luni de studenţie la Facultatea de Litere din Bucureşti, în toamna lui 1933. Bogăţia cunoştinţelor marelui Dascăl era uriaşă, deconcertantă pentru un neofit. La fel şi cu N. Steinhardt. Avea o cultură cu o paletă de asimilare incredibilă. Cele mai varii discipline umaniste – pe toată gama artelor frumoase – literatura, plastica, muzica, dramaturgia, baletul – le-a străbătut cu nesaţ, ştiindu-le potecile cele mai întortocheate. Şi-a însuşit temeinic operele de seamă ale culturii clasice şi contemporane. Nu mai pomenesc de marile lucrări filosofice şi Biblia ce i-a devenit familiară, ştiind-o aproape pe de rost. Te uluieşte cât de informat este şi cu ultimele date ale ştiinţei,

fie că-ţi pomeneşte de astronomie sau genetică, de biologie sau fizică. A citit operele lui Gaus şi Einstein, precum şi ale lui Heinsenberg şi Frederic Hoyle, precum şi ale multor savanţi recenţi. Le-a prins miezul gândirii. Are o memorie prodigioasă. În scris, ca şi în vorbirea obişnuită, cuvântul este întotdeauna pentru el calculat pe idee cu o acurateţă inconfundabilă. Un veritabil renascentist contemporan.

Omul însuşi era fermecător. Nu împlinise pe atunci 60 de ani şi mi se părea în plină vigoare spirituală şi chiar biologică, deşi nu fusese scutit deloc de furcile caudine ale regimului comunist şi ieşise din grele încercări cu bogate rodiri sufleteşti ducându-l la limanul creştinismului. Mai degrabă mărunt de statură, dar cu mişcări vioaie, chiar repezite, cu gesturi brusc întrerupte, parcă dialoghează permanent nu cu cel sau cu cei din preajma lui, ci cu un interlocutor invizibil şi drag care-l însoţeşte pretutindeni. Fascinantă îi este şi privirea. Pătrunzătoare, şăgalnică, ironică, vag bănuitoare. Ea grăieşte la fel ca verbul scânteietor.

Înzestrat cu daruri spirituale rar întâlnite, N. Steinhardt a trecut prin închisorile regimului comunist cu un curaj şi o seninătate ce nu le-ai fi bănuit niciodată la o fiinţă în realitate nevolnică şi firavă ca a lui. Dar harul l-a călăuzit să-şi păstreze adevărata demnitate umană într-o epocă de bezná.

…Şi acum timpul se dilată până la exacerbaţie ascultându-l! Este mereu consecvent cu el însuşi. Neînfricat şi după anii grei din închisoare. Chiar la începutul prânzului şi al cinei – în sala de mese plină desigur şi cu destui securişti – îşi făcea câteva cruci binecuvântând mâncarea, spre stupoarea tuturor comesenilor. O desfătare să fii în preajma lui…

Alexandru Baciu

Cum l-am cunoscut pe Steinhardt [5]

Pe Nicu Steinhardt eu l-am cunoscut la Jilava. El scrie în „Jurnalul fericirii", are acolo un capitol intitulat „Celula 13. Jilava". Acolo, în bunătatea lui, spune cum m-a cunoscut el pe mine.

În sfinţenia lui Steinhardt pomeneşte numai de ceea ce i-am dăruit eu, cum l-am învăţat liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur – liturghie pe care am învăţat-o şi eu tot în închisoare, împreună cu Missa [6] latină, catolică. Aceste liturghii le-am învăţat tot la Jilava, cu 3 – 4 ani înainte de întâlnirea cu Steinhardt. Era acolo o cameră de infirmerie unde se aflau episcopul catolic Cherteş şi amicul meu Matei Boilă. Episcopul Cherteş îmi transmitea prin zid, prin morse, aceste liturghii. Vă imaginaţi încetineala cu care se desfăşurau aceste lecţii…

Nicu Steinhardt nu pomeneşte însă nimic de cele, foarte multe, pe care mi le-a dăruit el. El a intrat în închisoare cu mult după intrarea mea şi avea o serie întreagă de noutăţi de afară. Avea veşti despre o mulţime de prieteni comuni, prieteni care, în unele cazuri, erau şi ei alături de mine şi de el, în închisoare. Dar îmi aducea veşti şi în legătură cu unele cărţi pe care izbutise să le citească în cei 5 ani în care eu fusesem închis. Citise, printre altele, pe Eugene Ionesco. Când eu am fost arestat, la sfârşitul anului 1955, încă nu auzisem foarte multe lucruri despre marile succese ionesciene pe scenele pariziene şi mondiale. Dar nu apucasem să citesc aceste piese iar de văzut nici măcar nu se putea imagina în acea perioadă. Ei bine, Steinhardt apucase să citească primele două volume din opere lui Ionesco apărute la Gallimard. Căci începuseră să pătrundă şi în România unele cărţi din străinătate.

Steinhardt citise deci aceste volume şi le avea foarte proaspete în minte. Astfel m-am delectat în sordida celulă de la Jilava, ascultându-l cum povestea, cum interpreta, în cele mai mici amănunte, piesele ionesciene din aceste prime două volume. Era ceva să asişti la „Cântăreaţa cheală” interpretată magistral de Nicolae Steinhardt în celula de la Jilava, pot spune – văzând şi revăzând apoi, în libertate, această piesă interpretată de mari actori ai lumii, pot spune că nimeni nu a interpretat mai frumos ca Steinhardt aceste piese. L-am văzut şi pe J.L. Barrault când a venit la Bucureşti montând „Rinocerii”, l-am cunoscut apoi şi pe Ionesco şi i-am spus aceste lucruri, l-am văzut lăcrimând când îi povesteam de jocul lui Steinhardt, dar nu voi putea uita vreodată acest minunat om, jocul lui, umorul evreiesc cu care interpreta toate aceste piese, sarea şi piperul specifice lui, toate

acestea făcând savuroase aceste piese într-o închisoare.

Nicolae Balotă

O notă pentru „Jurnalul Fericirii" [7]

Prietenia cu Nicu Steinhardt am legat-o pe la începutul anilor '50, cei mai rodnici ai tinereţii mele, când dascăli providenţiali îmi dezvăluiseră adevărul creştin, din care îmi făcusem preocuparea de căpetenie. Îl cunoscusem prin Paul Simionescu, care mă introdusese într-un cerc de oameni aleşi, cu orientări intelectuale diferite, dar apropiaţi prin deschiderea spre spiritualitate, educaţia înaltă şi dorinţa comunicării libere, sever supravegheată în regimul totalitar de la noi. Erau între ei prieteni mai vechi, ca Alexandru Duţu şi Paul, sau unii pe care i-am cunoscut acolo, Alexandru Paleologu, Sergiu Al. George, Paul Dumitriu. Pe Nicu îl revedeam apoi la slujbele de la Mănăstirea Antim, la profesorul Ştefan Todiraşcu sau la părintele Mihai Avrămescu, sau ca cititor asiduu în Biblioteca Academiei unde lucram pe atunci.

Timp de câţiva ani Nicu Steinhardt m-a vizitat în locuinţa mea din strada Popa Tatu, unde petreceam ceasuri de discuţii pe teme de spiritualitate şi cultură. Despre cărţile pe care le-a descoperit acolo aminteşte el însuşi în „Jurnalul fericirii". Rostul lor în apropierea sa de creştinism (era cu şapte-opt ani înainte de Botez) apare din fidelitatea cu care menţionează autori şi titluri, drept lecturi memorabile. Ar fi putut deopotrivă cita cărţi de Chesterton şi Şalom Aş, Luigi Valli, Guénon, Ananda Coomaraswami, de spiritualitate ebraică, hindusă, islamică şi chineză, sau operele erudite ale lui Marcel Granet, Gustave Schlumberger şi Étienne Gilson. Nimic nu scăpa setei lui neistovite de cunoaştere. Dar în „Jurnal" s-a mărginit la descrierea unui anume itinerariu intelectual, care l-a dus la fericirea Revelaţiei.

Acest itinerariu a fost presărat, fireşte, nu numai cu lecturi fundamentale, dar şi cu întâlniri providenţiale, experienţe pilduitoare, suferinţe şi spaime, descoperiri cutremurătoare, fulguiri ale luminii celei adevărate. Aşadar, datorez amintirii Părintelui Nicolae de la Rohia observaţia că episodului cărţilor împrumutate şi întâlnirilor lui cu un tânăr – pe atunci – prieten nu trebuie să li se atribuie un rost

excesiv în Botezul de la Jilava din 15 martie 1960. Metanoia lui Nicu Steinhardt, schimbarea lui în monahul Nicolae este o taină a întâlnirii cu Dumnezeu şi răsplata sincerităţii, consecvenţei cu care a căutat-o.

De altfel, cine l-a cunoscut personal sau prin scrisul lui pe Nicu Steinhardt îşi dă seama că nu putea fi altminteri. Acest căutător al adevărului şi luptător al Duhului nu era din rândurile celor ce pot fi „convertiţi”, măsura lui intelectuală ar fi deznădăjduit orice încercare naivă de acest soi. Iar prozelitismul – cu rare excepţii – nu este practică ortodoxă, ci ţine de obsesiile altor confesiuni.

Respectul faţă de libertatea şi personalitatea celuilalt cere să-i laşi în întregime hotărârile capitale, îndeosebi celui capabil să le ia. Părintele Arhimandrit Mina Dobzeu care l-a botezat în celula de la Jilava spune limpede: „O dată a venit la mine cu dorinţa de a-l creştina” („Telegraful român” nr. 17–18, 1991).

În corabia care duce către limanul ceresc – cum numea dumnezeiescul Hrisostom Biserica (vezi în Pidalion) – Nicu Steinhardt s-a suit doar cu ajutorul Cârmaciului ei, Iisus Hristos, nu împins de alţii.

Virgil Cândea

Pe plan spiritual Steinhardt ne este superior tuturor [8]

[Paris, 28 iulie 1978

Dragă Arşavir.

Ţi-am trimis ieri nişte cărţi, nu prea grozave. Vanitate sau nu ce contează, încearcă să publici ceva. E surprinzător felul în care cunoşti limba noastră. Tinerii trebuie să profite de pe urma ta. M-am bucurat mult să-l cunosc pe Nicu Steinhardt. Pe plan spiritual, ne e superior tuturor. E într-adevăr un miracol cum în preajma lui te simţi dintr-odată mai bine.

— E de necrezut că nu reuşeşti să publici „Jurnalul” lui Jenny [9]. Caută-l pe Sorescu [10]: cred că te-ar putea ajuta.

— Mircea [11] e plin de elanuri şi mai tânăr ca niciodată. Nu acelaşi lucru se poate spune despre Eugen [12] şi despre mine, amândoi obosiţi, excedaţi, disperaţi. De la o vârstă încolo omul ar trebui să se ascundă şi să tacă. Încerc şi eu, dar fără succes, deşi, ce-i drept, tot mai puţin dar şi atunci constrâns.

Cu drag.

E [mil] C [ioran]

Paris, 23 ianuarie 1981

Dragă Arşavir.

Am citit cu interes textul lui Nicu despre Mircea [13], trimis de Barbu [14]. Sihastrul de la Rohia e un spirit profund şi, ceea ce este mai important, un suflet bun. S-ar putea să se înşele însă. Mircea are imense calităţi şi multe înzestrări, dar nu cred că ar fi fost bun călugăr. E prea scriitor, adică ţine prea mult la aparenţe, cele care sunt însăşi substanţa romanului. Mă poţi contrazice cu Dostoievski. Atenţie! Şi el ar fi fost un sihastru fără vocaţie!

Am să-ţi trimit câteva cărţi, mai precis romane. Am auzit că Marieta Sadova n-o duce prea bine cu sănătatea. Bătrâneţea e o înfrângere greu de suportat.

Cu drag.

Emil [CIORAN]

Fericita fire a lui Nicolae Steinhardt [15]

Cred că prima oară mi-a vorbit despre Nicolae Steinhardt, prin anii '60, Sanda Sora (fiica lui Mihai şi a Marianei), care-l admira şi-l vizita la Spitalul Pantelimon unde se afla internat, iar după aceea, cu la fel de înaltă preţuire, Floriana Avrămescu. De tatăl ei, preotul Mihai Avrămescu, om cu totul neobişnuit, am fost în ultimii săi ani destul de apropiat şi îmi povestea multe, dar nu mi-a pomenit niciodată de

Steinhardt, cu toate că se cunoşteau bine, aşa cum se poate vedea în câteva pasaje din „Jurnalul Fericirii”, i-adevărat, trădând unele neamicale rezerve, lucru oarecum mai ciudat dacă ţinem seama că cei doi aveau în comun o situaţie într-adevăr extraordinară, aceea de „alogeni” cu ferventă angajare creştin-ortodoxă. Propriu-zis l-am cunoscut ceva mai târziu, în subsolul ticsit cu cărţi de negăsit alt-undeva, al lui Virgil Cândea, amintit de Steinhardt cu gratitudine (ca şi Paul Simionescu), întrucât cărţile împrumutate de la ei l-au marcat considerabil. De altfel şi eu, încă din tinereţe şi mereu până astăzi, m-am tot înfruptat din bogata bibliotecă „sapienţială „a acestui vechi prieten. Pe Steinhardt îl mai întâlneam după aceea – şi schimbam câteva cuvinte, prea puţine, căci era totdeauna grăbit, deşi perfect amabil, la început „în civil” – fie pe sălile spitalului unde lucram (Colentina, azi N. Gh. Lupu), altă dată din întâmplare pe stradă, în fine ultima oară în sutană neagră, dar tot aşa de aferat, la biserica Silvestru, cu prilejul slujbei la moartea lui Mircea Eliade.

Alexandru Paleologu, care l-a cunoscut bine, i-a creionat, în recent reeditatul volum „Alchimia existenţei”, un succint dar exact portret, sub titlul „Septuagenarul neastâmpărat”. Într-adevăr, neastâmpărul îi era principala caracteristică, febrilitatea, pe lângă (spicuiesc tot din textul pomenit) vitalitatea neînchipuită în pofida sănătăţii şubrede şi a repetatelor popasuri prin spitale, tenacitatea, apetenţa intelectuală nepotolită, capacitatea uriaşă de informare în cele mai diverse domenii, sociabilitatea (care-l făcea să cunoască imens de multă lume), generozitatea, încrederea, optimismul, buna dispoziţie, politeţea obsecvioasă. În fine, ca aspect fizic, cu chelia şi barba lui deasă, îi apărea amicului său ca având – imagine memorabilă – „ceva între duhovnic şi general ţarist”. Când am citit micul studiu al lui Steinhardt despre Geo Bogza şi poezia sa de tinereţe, pagini în care îşi revarsă incontinent dragostea nostalgică pentru epoca adolescenţei lui, cea imediat următoare primului război mondial, rămasă cunoscută cu numele de „les armées folles” la francezi, „the roaring twenties” la englezi şi americani el le spunea anii nebunatici sau fluşturatici – m-am gândit fără să vreau că, la data apariţiei, autorul îmbrăcase deja austera haina monahală şi de aceea îi ticluisem în sinea mea, cu ireverenţă afectuoasă, porecla de uz personal: călugăraşul nebunatic... Steinhardt scria că îndrăgea această epocă pentru că fusese aceea a

unei mari bucurii de a fi, a trăi (reacţie firească după cumplitul măcel), o frenetică dorinţă de fericire, ceva ce el însuşi a simţit mereu, singur mărturisind că „iubea viaţa cu nesaţ, cu pasiune, fierbinte, nebuneşte”. Lucrul poate într-adevăr părea nepotrivit din partea unui bătrân călugăr, ţinut să se desprindă de cele lumeşti, trecătoare şi deşarte – cum tot aşa şi într-o viziune budistă, în care ştim că „trsna”, setea de a trăi, e socotită cauza adâncă şi originea suferinţei omeneşti. Numai că aici se impune un distinguo care schimbă registrul cu totul: ceea ce de fapt iubea Steinhardt nu erau atâta plăcerile şi bucuriile pământeşti (nefiind totuşi deloc insensibil nici la acestea, aşa cum reiese de pildă din „slăbiciunea” ce avea pentru lumea lui Mateiu Caragiale), ci el era îndrăgostit de viaţa în sine şi pentru ea însăşi, indiferent de condiţiile în care-i e dat insului să şi-o trăiască, întărit în această stare şi de credinţa lui (creştinismul e religia lui „a fi”, iar „viaţa e un dar minunat făcut de Dumnezeu”), ceea ce dă seama, măcar în parte, de împrejurarea, altfel de necrezut, că în mijlocul suferinţelor, mizeriilor, înjosirilor şi ororilor trăite în închisorile comuniste între anii 1959 şi 1964, el a putut vorbi despre această perioadă cumplită a vieţii lui ca despre una fericită (de unde şi titlul „Jurnalului”), când i se întâmpla „să se deştepte în plină noapte de cât de fericit era”. Mi-am adus aminte de pianistul Arthur Rubinstein, care şi el spunea: „iubesc viaţa fără condiţii, e ceva dinlăuntrul tău, nu depinde de ce dobândeşti, ori de ce te înconjoară, aş fi fericit, în felul meu, chiar şi în temniţă (s.m.) sau în spital, căci eu am un caracter fericit, nimeni nu-mi poate lua asta, nimeni nu ne poate lua ce avem înăuntru”.

Mai rar potrivire atât de vizibilă între alcătuirea interioară a omului şi felul său de a scrie. Căci neastâmpărul, voioşia, isteţimea, mobilitatea, libertatea („a-şi îngădui să hoinărească absolut slobod printre idei, imagini, cărţi, amintiri şi vise”) care-l caracterizau, se regăsesc în stilul lui: vioi, sprinţar, zglobiu, năstruşnic, zbenguitor. Pe de altă parte cald, apropiat, familiar, prietenos, comunicativ, darnic, fericit că ştie atâtea lucruri şi are prilejul să le spună şi altora, bucuros de comunicare şi înfrăţire, de comuniune, căci era cu adevărat un om bun, bun la suflet (ţinea la expresia asta), însetat să iubească şi să fie iubit. Poate că intra aici şi ceva din dorul lui de asimilare, precum şi o restanţă copilăroasă, căci era în acelaşi timp un înţelept cărturar şi un fel de copil mare (numea asta „pornirea copilăroasă a inimii”, ceva

ţinând de încredere). E lucru de tot hazul, în treacăt fie zis, dacă nu vreun efect de molipsire, că cine încearcă, aşa cum fac eu acum, să-i definească scrisul, cade el însuşi în abuzul impenitent de adjective, ajunge, ca şi el, vai, „awfully adjectival”... Dar să revin: făcea ceea ce s-a numit critica de întâmpinare şi găsea în aproape orice text citit, orice plachetă de versuri, ceva demn de atenţie, substanţial, valabil, meritoriu, pe care se ostenea să-l scoată în relief şi să-l amplifice prin analize, comentarii, reflecţii, meditaţii şi interpretări savante şi subtile, chit că nu rareori textul de plecare, aparţinând vreunui tânăr care nu avea să-şi ţină promisiunile, sau vreunui autor mediocru, era minor, insignifiant, încât mi se părea uneori că situaţia avea asemănare cu ce se credea despre hanurile spaniole de pe vremuri, cum că: „on y trouve ce qu'on y apporte...” Asemenea dispoziţie mult binevoitoare (îl pomenea pe Jules Romains cu al său „Les hommes de bonne volonte”) şi nevoia de a admira (trăsătură necesară criticului, sublinia Alex. Paleologu), chiar proslăvi, lămuresc asupra fericitei lui alcătuiri sufleteşti şi de aceea pretextul literar al exaltării lui aproape că nu mai contează. Vorba tot a Conului Alecu, à-propos de Sainte-Beuve: „cei mai mulţi dintre autorii despre care a scris nu se mai citesc, dar ce a scris el despre ei se citeşte”. În aceste dezvoltări personale punea o mare acribie şi migală analitică, dar mai cu seamă vădea o cultură generală (cum se spunea pe timpuri) înfricoşătoare, ameţitoare: citise tot, ştia tot! Avea şi o excelentă memorie, dovadă că „Jurnalul fericirii” l-a putut rescrie după ce-i fusese confiscat. Orizontul lui cultural cuprindea, pe lângă piesele de rezistenţă, în câteva limbi, familiare oricărui frecventator serios al „umanioarelor”, şi romane moderne de toată mâna, inclusiv cele poliţiste, felurite piese de teatru şi filme (căci a fost şi un pasionat cinefil), avea temeinice cunoştinţe în artele plastice (am impresia că mai puţin în muzică), precum şi altele din domeniul ştiinţific, fizica recentă îndeosebi, încât vorbea cu dezinvoltură de cuante, quarci, neutrino şi determinanţi nerezolvaţi. Dar aproape nelipsite, strecurate cu subţire pricepere pe sub ochii ostili ai cenzurii timpului (suntem în anii '80), erau aluzii şi îndemnuri moralizatoare, ba chiar citate din Evanghelii, Psaltire, Pateric, căci, cum observa şi Ov. S. Crohmălniceanu, Steinhardt „desfăşura un sclipitor arsenal de arme moderne spre a apăra valorile tradiţionale, credinţele cuminţi”. Bineînţeles că, lăudând în dreapta şi în stânga, exagera uneori, exagera chiar enorm, ca de pildă vorbind despre Guica

(din „Moromeţii” lui Preda), care i se părea a fi „un personaj de factură shakespeariană, balzaciană, dickensiană”, sau când se deda la un veritabil desfrâu encomiastic prilejuit de o expoziţie de tapiţerii. Uneori scrisul lui dens, supraîncărcat, insistent, adăugitor, proliferativ (baroc, s-a spus) ajungea un fel de joacă voioasă şi spunţară, de experiment ghiduş, cum e de pildă fraza lungă (fără niciun punct, vreau să zic, de două pagini şi jumătate!) despre Salvador Dalí (pe care-l admira). Tot o particularitate într-un fel înduioşătoare a scrisului său e şi folosirea unor expresii fie neaoşe (ogoire, de istov, năpristan, glie), fie argotice şi golăneşti (garagaţă, ne uşchim, manglit, miştocară, feştelit iacaua, le vede, duci cu muia, scurt pe doi), din nou restanţă adolescentină, dar şi, iarăşi, expresie a aspiraţiei lui spre o cât mai totală asimilare. („Sunt jidan după sânge, dar de gândit şi de simţit, gândesc şi simt româneşte”, i-a replicat odată, la Gherla, unui caraliu ţigan care-l insultase).

Şi totuşi o adiere de îndoială şi neîncredere mă încearcă uneori: această modalitate de a face literatură, aceea de a comenta mereu pe marginea textelor altora, nu cumva e o antrepriză reprobabilă şi oarecum facilă? George Steiner, în a sa „Real Presences, is there anything în what we say?” din 1989, deplânge împrejurarea – caracteristică, după el, epocilor alexandrine sau bizantine, cum e şi a noastră de acum – când textul literar propriu-zis – actul de creaţie, de invenţie, de sursă în sensul originar de poiesis – e strivit sub greutatea comentariilor şi gloselor, asfixiat de piramide de interpretări. Cărţile nasc alte cărţi, eseurile alte eseuri, articolele alte articole. Textul de plecare devine pretext pentru metatexte tinzând să devină autonome. Arborele viu moare înăbuşit de o iederă lacomă, geloasă şi parazitară. Trăim o epocă a epilogului, a postfeţei, post-literaturii, post-culturii. Suntem victimele unui imperialism al comentariului şi comentariului la alt comentariu, şi asta din cauza unor comentatori care nu sunt în stare să fie decât aşa ceva (Steiner însuşi se recunoaşte a fi printre ei!). Şi culmea: toate aceste recenzii şi eseuri critice sunt în cel mai înalt grad efemere, uitate de pe o zi pe alta şi acoperite de praful bibliotecilor (ştiu că şi la noi Ion Frunzetti, întrebat odată de cineva: ce mai scrie? răspunsese, cu amărăciune calamburlescă şi făcând aluzie la aşa-zisa literatură „alimentară”: efemerinde!).

Cam la fel crede şi Jean-Marie Domenach în a sa „Le crepuscule de la culture française?” din 1995, căci vorbeşte despre „primatul interpretării asupra creaţiei, al comentariului şi aluziei asupra invenţiei”, ajungând să se teamă că asistăm la o „sincopă a culturii franceze, începând cu expresia sa cea mai populară, cea mai legată de starea unei societăţi: romanul”. Şi Găetan Picon se întrebase, inaugurând un congres literar: „această luxurianţă a criticii compensează ea oare raritatea vegetaţiei creatoare?” Încă mai de mult Tolstoi îi scria, amuzat, lui Strazov, despre criticii săi: „Ils en savent plus que moi!”

Asemenea dezabuzate constatări şi exagerate acuzaţii au, cu siguranţă, darul să-l irite pe Alexandru George sau pe Alexandru Paleologu, care şi mărturiseşte undeva: „Eu scriu despre cărţi cum altul scrie despre amor sau despre ambiţie”. De altfel, Steiner însuşi admite că există studii critice puţind pretinde în mod legitim la demnitatea creaţiei. Sunt şi eu încredinţat că au existat nu puţine exegeze care au deschis ochii cititorilor asupra unor înţelesuri şi valori care altfel s-ar fi putut să le scape, de exemplu, ale eseiştilor spanioli despre semnificaţia simbolică şi mitică a lui Don Quijote, sau studiile despre Shakespeare, despre Dante, etc. Încât nu-mi trece prin gând să pretind că spusele lui Steiner s-ar aplica întru totul volumelor de critică literară (şapte, dacă nu greşesc) publicate de Steinhardt în ultimii săi treisprezece ani de viaţă. Şi totuşi ceva e adevărat şi în cazul lui, motiv pentru care unele pagini (mai ales cele prea entuziaste, adevărate „catedrale de elogii”), se citesc mai greu acum. Altceva e însă „Jurnalul fericirii”, pe bună dreptate celebru, deşi nu e deloc o lectură uşoară, din pricina cronologiei voit dezordonate, dar şi pentru că e suprasaturat cu citate. Excelente sunt şi predicile din culegerea intitulată „Dăruind vei dobândi”, pe care nu-i plăcea să le numească aşa, ci cuvinte de credinţă, sau eseuri teologice, o mostră a ceea ce ar putea fi o bună relaţie între Biserică şi intelectuali. Pentru interesul documentar, de mărturii directe cu ocazia unor convorbiri sau răspunsuri la chestionare, sunt interesante şi alte două volume mai subţiratice, tot postume şi acestea.

Îi mai este particular lui Steinhardt şi faptul că anumite gânduri, păreri şi judecăţi, repetate în diferite ocazii („nu mă repet destul”,

spunea) pot servi ca repere şi elemente pentru reconstituirea universului său moral de convingeri şi credinţe. Spusa lui Brice Parain, cum că, dacă vrei să fii liber, trebuie să nu-ţi fie frică de moarte, să ai curaj, curaj fizic. La îndemnul bătrânului său tată, deseori pomenit, „amestec de Regulus şi de Cambronne”, care-l salutase milităreşte şi-i spusese: „să nu fii jidan fricos, să nu te e... pe tine” (el scrie vorba en toutes iettres), s-a dus la închisoare hotărât să fie, în orice situaţie, demn, să aibă ţinută, to keep the face (faţa fiind chipul divin în om). Îi preţuia pe englezi (ca şi pe japonezi), călătorise în tinereţe în Anglia, tradusese din Kipling, îl admira pe Churchill care preconiza ca, în caz de înfrângere, să arăţi mândrie, dispreţ şi bravură, să-ţi sfidezi duşmanul.

Se entuziasma de magnifica jertfă de sine a preotului polonez Maximilian Kolbe, pare-mi-se canonizat. Detesta laşitatea, frica o socotea păcat teribil şi grav, păcat de moarte (îl cita pe Dostoievski: „frica e blestemul omului”), cerea creştinului, şi mai cu seamă monahului, să aibă bărbăţie, vitejie, dârzenie, voinţă de fier, virtuţi ostăşeşti, să fie strunit, călit. Şi invers: detesta minciuna (crezută de el a fi o boală mai fatală decât cancerul), compromisul, făţărnicia, cruzimea, trădarea şi cu precădere turnătoria (aici încadra şi vânzarea apostolului Iuda). Pe de altă parte şmecheria autohtonă şi descurcăreala (implicând „mită, şperţ, minciună, linguşire, făţărnicie, furt”) îi erau odioase, vorbea cu mare întristare de „limbajul ţigănesc, şmecheresc, bişniţar, videocasetar, gestionar”, de „gradul de nemernicie la care am ajuns”, ura, ca şi Noica, netrebnicia românească, deplângea nenorocul lui „n-a fost să fie”. Admitea (ca şi Eminescu) că au contribuit la această situaţie influenţele (Mircea Vulcănescu le numea ispitiri) corupătoare ale străinilor (greci, turci, evrei, maghiari, ţigani, ruşi, levantini), de care au fost însă mai puţin atinse câteva „vetre” precum Bucovina, Maramureşul, Vrancea, zona Bran – Rucăr – Dragoslavele. Deşi atât de aspru şi intransigent, spunea cu îngăduinţă că „opera artistului trebuie voit deosebită de evenimentele vieţii sale, de preferinţele lui politice, ori de cusururile sale personale”. Dar cu alt prilej era de părere că „talentul nu face doi bani în lipsa unei viziuni morale” şi îl cita aprobator pe Wittgenstein cu aşa-numita lui ecuaţie conform căreia „eticul şi esteticul sunt identice”.

România tinereţilor lui îi apărea însă ca o „formă paradiziacă a condiţiei omeneşti” şi o regăsea cel mai bine în literatura azi uitatului Brătescu-Voineşti. Îşi amintea de mahalaua „din vremuri bune” unde se născuse, Pantelimonul („comuna purtând nume de sfânt ori de tâlhar”), cu biserica Capra şi dangătul clopotului ei, care-i va fi dat şi primul gust al creştinării. Mai pe urmă a fost strada Armenească cu vechi case boiereşti. Evoca ameninţarea de odinioară a poporului român, bunăvoirea lui, şi regăsesc şi aici dorinţa lui de integrare deja amintită, de care nu vor fi fost străine nici arestarea (în parte provocată, voită, din solidaritate), botezarea şi chiar călugărirea finală. Tot aşa îmi explic şi simpatia (în cazul lui paradoxală) pentru legionarii cunoscuţi în închisoare (vorbea chiar, după înfrângerea şi moartea lui, de măreţia lui Codreanu), cu reversul medaliei, criticile aduse coreligionarilor săi de origine (acuzaţi chiar şi de rasism) pentru contribuţia lor nefastă la instaurarea comunismului în România, urmată de oportunista plecare masivă ulterioară. Îi păstra o bună amintire lui Ion Antonescu pentru că a refuzat să aplice la noi în ţară programul lui Hitler de exterminare a evreilor şi aminteşte gesturile „de omenie” ale bucureştenilor faţă de evreii obligaţi să cureţe zăpada pe străzi. Se bucura a fi făcut parte dintr-o generaţie de excepţie, căreia îi spunea uneori, cu umor, „trăiristă” (după vorba lui Şerban Cioculescu), aceea a lui Eliade, Cioran, Noica (căruia îi era recunoscător pentru că îi datora detenţia lui!), Mircea Vulcănescu (cu precădere preţuit dintre toţi, socotit un spiritus rector al ei), Anton Dumitriu, Alex. Ciorănescu. În închisoare legase strânse prietenii de suflet, menţinute şi după aceea, cu Alex. Paleologu, doctorul Sergiu Al-George (cel mai admirat), Dinu Pillat, Th. Enescu. Călătorind în străinătate se regăsea, după ani, cu Cioran, Eugen Ionescu şi Eliade, care îi ştiau bine valoarea. Ultimii doi îl şi misionaseră „să se roage pentru ei ca Dumnezeu să le dea şi lor harul credinţei”.

Asupra creştinismului avea o viziune nouă, vie, proaspătă, repeta ideea că Iisus a venit printre noi, oamenii, nu ca să întemeieze o nouă religie, ci ca să introducă un nou way of life, ca să ne scandalizeze, în sensul de trezească, scuture, tulbure, zgâlţâie, şocheze, violenteze, scoată din certitudini facile, prejudecăţi şi apucături înrădăcinate. Asocia imaginea lui Iisus Hristos cu ideea de nobleţe, boierie, aristocraţie, de gentilom şi cavaler. Respingea „fanatismul

fundamentalist”, personificat în călugărul Ferapont din Fraţii Karamazov, „habotnicia strâmtă şi zăvorâta în sine”, în excelentele lui predici de la Mănăstirea Rohia (singur le socotea neconformiste) condamna „vorbirea standardizată, tipizarea verbală, platitudinea stilistică, stereotipia ecleziastică” la fel ca, astăzi, H.-R. Patapievici şi Andrei Pleşu. Se declara „neplictisit, nedezamăgit, nescârbit, nesupărat”, întrucât avem, dimpotrivă, datoria şi obligaţia să fim fericiţi, bucuroşi şi toată vremea bine dispuşi. Dar într-un lung interviu din anul 1988 („Despre agonia Europei”) dăm peste opinii politice virulent antioccidentale, provenite din unele idei mai vechi ale lui Spengler şi Toynbee, expuse cu patimă şi într-un limbaj accentuat polemic. Cu privire la unii politicieni şi conducători americani din trecut foloseşte epitete ca: imbecil, nătâng, netot, nerod etc, în cel mai bun caz îi acuză de copilărie şi naivitate de bebeluşi, de sugari! Citite acum, după ’89, frapează nepotrivirea, cel puţin pentru moment, dintre previziunile sumbre ale lui Steinhardt şi evoluţia evenimentelor istoriei contemporane.

Părerile lui despre destinul lumii occidentale – crezută de el pierdută, condamnată (doomed), urmare a „laşităţii, gudurelii şi linguşirii faţă de Rusia Sovietică şi a „angelismului” (înţelegea prin asta abandonarea, cedarea continuă în faţa ei) – nu s-au confirmat, slavă Domnului! măcar deocamdată. Într-altă parte, diagnosticul lui e şi mai cumplit, chiar sinistru: Occidentul ar suferi de „un cancer cu metastaze generalizate neexteriorizate”, formulare criticabilă şi strict medical vorbind, dar mai ales de tot prăpăstioasă şi parcă de negândit, totuşi. În aceeaşi apocaliptică vina, anul 2000 şi-l imagina „groaznic, un triumf al haimanalelor, haidamacilor, teroriştilor, fanatismului fundamentalist… un coşmar de pe acum în curs de înfăptuire”. Asemenea pesimism extrem, explicabil în trecutul relativ apropiat, astăzi poate nedumeri prin inactualitate, dar va fi intervenit şi o anumită desfrânare verbală imputabilă oralităţii (ca şi la Ţuţea), sau îl va fi influenţat într-asta – pe lângă mizeriile de tot soiul exacerbate în faza finală a domniei monstruosului dictator autohton – şi boala de inimă (cardiopatia ischemică) de care suferea la urmă şi din care i s-a tras şi moartea, la începutul anului 1989.

Dr. Mihail Constantineanu

Ce reprezintă botezul lui Nicolae Steinhardt?

— O comunicare cerească –

De câte ori mi se dă posibilitatea să evoc botezul părintelui Nicolae Steinhardt, mi se oferă prilejul de a evoca providenţa divină, prin aceea că eu am fost o mână întinsă din partea Bisericii Ortodoxe Creştine în numele Sfintei Treimi, iar fostul evreu, părintele Nicolae, să fie o mână întinsă către intelectuali şi tineret şi să le spună: „Iată, eu am cunoscut pe Hristos prin Taina Sfântului Botez, ca Pavel pe drumul Damascului, căci altfel cum se poate explica starea de fericire pe care am trăit-o eu, imediat după săvârşirea botezului, de către călugărul meu , (Pr. Mina), decât că botezul este adevărat, că Sfintele Taine sunt adevărate” (Jurnalul Fericirii, Cluj, 1995, p. 85).

Da, vin să spun, că aici vedem o mina a proniei dumnezeieşti. un mod de a ne vorbi, un mod de a comunica cu noi, fiii Bisericii, fiii Împărăţiei Sale, într-o perioadă când puterea întunericului păgân se abătuse asupra noastră şi omenirea (o treime din lumea creştină) căzuse pradă puterii antihristice. Soarele, Evanghelia lui Hristos, a fost umbrită de întunericul ideologiei materialiste, comuniste. Ierarhia bisericii a fost dată la pământ de pe firmamentul Bisericii Cereşti, iar societatea creştină fusese însângerată, iată ce putem spune diferitelor categorii sociale din Răsărit, care au pătimit ca şi Nicolae Steinhardt, pe când se afla în penitenciarul Jilava, în anul 1960.

La acelaşi penitenciar mă aflam şi eu în acea perioadă, în celula 18 de pe reduit. Era o celulă foarte aglomerată, paturile supraetajate la trei nivele, eu aveam patul la etajul al treilea; când, într-o noapte, uşa se deschide cu zgomot şi este împins în celulă un om cu bocceaua sub braţ, înspăimântat şi nedumerit, neştiind ce are de făcut, toate paturile erau ocupate, ba erau şi câte doi în pat.

Eu, observându-l, i-am făcut semn să se urce la mine. El a gândit atunci că nu are altceva de făcut decât „să se urce ca maimuţa pe cracă” (Jurnalul Fericirii, pp. 82 – 84). Îi zic: „Hai să mai dormim o târa, căci acuşi se face ziuă”. „Multe mulţumiri” – răspunde noul venit şi se

supune docil.

Dimineaţa facem cunoştinţă, aflu că este evreu şi face parte din grupul intelectualilor Constantin Noica. Sunt condamnaţi pentru că aveau clubul lor şi convingeri creştine şi de spiritualitate românească, nefiind de acord ci ideologia materialistă atee, motiv pentru care au fost condamnaţi la ani grei de temniţă, pedepsele fiind cuprinse între 10 şi 20 de ani de închisoare. Evreul fusese condamnat la 11 ani de închisoare, pentru că era membru al acestui grup (toţi, membri ai Uniunii Scriitorilor) şi nu a primit să-i denunţe, rămânând fidel prietenilor săi. Deşi nu era creştin şi nici de naţionalitate română, scriitorul Steinhardt s-a dovedit a fi un om cu demnitate, rămânând alături de colegii lui din Uniunea Scriitorilor, apărând alături de ei o cauză dreaptă.

De la început, deţinutul evreu s-a ataşat foarte mult de mine, l-a impresionat faptul că eu n-am manifestat niciun fel de reţinere faţă de persoana sa, chiar dacă el era evreu, iar eu, un paroh monah creştin. De asemenea, l-a impresionat şi faptul că eu eram condamnat tot pe motiv că luasem atitudine faţă de abuzurile autorităţilor comuniste, manifestate vis-à-vis de biserică. Aceasta a fost pentru el un sprijin moral, întărindu-se în convingerea că nu a greşit când a ales să lupte pentru o cauză dreaptă.

„Iată cu adevărat israelitean în care nu este vicleşug” (Ioan, I, 46 – 48).

Da, Nicolae Steinhardt a aflat pe cel despre care a scris Moise în lege. Iar Domnul îl scoate în evidenţă, arătând că este cu adevărat fără vicleşug. Când l-a chemat Domnul, el a răspuns cu dăruire până la jertfă, cu o mortificare întreită.

Da, de trei ori a dat dovadă că acceptă lepădarea de sine (mortificarea) şi anume:

— Când s-a hotărât să rămână fidel grupului alcătuit din oameni de cultură creştini şi români, fără să-i trădeze;

— Când a cerut botezul creştin, renunţând la Legea Vechiului Testament;

— Când a cerut să depună votul monahal în Mănăstirea Rohia, lepădându-se întru totul de duhul lumesc.

Iată că Domnul ne cercetează prin grupul de intelectuali care s-au dovedit solidari în credinţa lor, mărturisind-o chiar cu preţul vieţii. Pentru aceasta, Domnul le confirmă credinţa lor şi atitudinea lor statornică şi demnă pe care o scoate în evidenţă prin faptul că îl cheamă pe Nicolae Steinhardt la botez. Arătând că botezul este adevărat şi adevărate sunt toate Sfintele Taine.

Deci, cu alte cuvinte, şi voi, cei din grupul Noica, apăraţi o cauză dreaptă şi sfânta.

Autenticitatea botezului creştin, a prezenţei harului în Sfintele Taine, este confirmată şi de starea de fericire pe care Nicolae Steinhardt o trăieşte imediat după botez.

Iată cum ne vorbeşte Domnul într-o perioadă foarte critică, când în mod grav în special intelectualii se lepădau de credinţă, propagând ateismul şi raţionalismul păgân.

Da, Domnul ne vorbeşte prin israeliteanul în care cu adevărat nu este vicleşug. „Veniţi la Hristos, eu l-am aflat pe Mesia despre care a scris Moise în Lege”.

Am vrut, prin prezentarea de faţă, să atrag atenţia intelectualilor şi tineretului despre felul cum ne vorbeşte Domnul.

Intelectualii din grupul Noica au mărturisit credinţa, iar Domnul le răspunde că într-adevăr credinţa lor este sfânta şi dreaptă. Luptaţi pentru credinţa cea dreaptă, apăraţi credinţa cea adevărată

Aş vrea să fie, cele spuse, un imbold pentru ca şi noi, astăzi, să facem mai mult pentru apărarea dreptei credinţe.

Cel mai mic dintre muritori.

Arhimandrit Mina Dobzeu

Moment de convertire la creştinism

Era către sfârşitul lunii februarie 1960, când deja avusese loc procesul meu la Tribunalul Militar Bucureşti şi mă alesesem cu condamnarea de 7 ani. Încă nu mi se comunicase sentinţa.

În plină noapte, cu ochii legaţi, un număr de deţinuţi suntem transportaţi în dubă de la securitatea de pe Uranus la închisoarea Jilava.

Momentul primirii şi trecerea pe poartă era important.

Iată-mă şi pe mine intrat la rând pe poarta principală, pe unde am fericirea să trec a doua oară (în închisoare). Prima oară fusese în anul 1949, iar acum eram la închisoarea Jilava.

După zăngăniturile de arme ale soldaţilor de pază şi figurile încruntate, după înjurături şi lovituri, urma dezechiparea şi percheziţia amănunţită. Apoi eram conduşi la celulă, în picioarele goale, pe zăpadă, având pe noi numai indispensabilii.

Sunt condus de un gardian pe un culoar întunecos şi strâmt. Gardianul deschide o uşă şi mă invită înăuntru. Acolo la început mi s-a părut că e o celulă goală dar printre paturi am observat o fiinţă umană în haină vărgată, ce se bucura că nu va mai fi singur.

Nu trece mult şi efectivul de deţinuţi din celula noastră începe să crească de la zi la zi. Toate paturile sunt ocupate. Eu mă aflam cu patul la etaj căci erau paturi suspendate.

În plină noapte între deţinuţii intraţi observ pe unul că rămăsese fără pat şi îi fac semn. Zic: „Urcaţi-vă aici la mine!” Persoana respectivă, necunoscută, s-a bucurat că îi dă cineva atenţie şi că este primit în pat să se odihnească. Mi-a mulţumit: „Mii de mulţumiri, cu

multă afecţiune!”, zice dumnealui.

După ce ne-am cunoscut mai bine s-a creat între noi o bună prietenie şi am putut să-l cunosc şi după nume. Era domnul Nicolae Steinhardt, un om respectuos şi cu bune maniere. Făcea parte din grupul de scriitori din Bucureşti printre care era domnul Constantin Noica, Alexandru Paleologu, Sergiu Al. George, etc. Dintre aceştia numai el era evreu.

În celulele prin care ne-am perindat, dintre cei încarceraţi erau preoţi de diferite confesiuni, romano-catolici, preoţi ortodocşi, pastori calvini, evanghelişti, unitarieni, baptişti, adventişti, Martori ai lui Iehova. Însă de niciunul dintre aceştia nu s-a ataşat aşa de mult.

Fără primejdia de a mă lăuda trebuie să spun că acolo, pe cât mi-a ajutat harul lui Dumnezeu, îi mai ajutam pe deţinuţii bolnavi, le făceam masaje, câte o frecţie, mă aflam la căpătâiul lor. Pe cel ce nu putea să se poarte îl serveam la pat cu mâncarea pe care o primeam.

De altfel, pe unde am fost – fie în coloniile de muncă, fie în închisorile în care am stat – eu eram preotul garnizoanei

La dorinţa lui, fără zăbavă i-am administrat botezul cu formula rostită:

„Se botează robul lui Dumnezeu Nicolae în numele Tatălui – Amin, şi al Fiului – Amin, şi al Sfântului Duh – Amin”.

Curând după botez, la 11 martie 1961, ne-am despărţit şi nu ne-am mai întâlnit decât în anul 1964, anul eliberării noastre, la penitenciarul Gherla.

Doream să ne întâlnim şi în alte condiţii.

Eram la Mănăstirea Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel din Huşi, unde mi-a făcut o vizită şi unde ar fi dorit să rămână. Însă n-am găsit înţelegerea din partea chiriarhului.

L-am îndrumat să meargă la I.P.S. Teofil şi P.S. Justinian de la Cluj.

Astfel, prin recomandarea mea, domnul Nicolae Steinhardt a fost primit la Mănăstirea Rohia unde şi-a găsit rostul de cărturar şi scriitor, ocupându-se şi de biblioteca mănăstirii, ţinând legătura cu Asociaţia Scriitorilor şi cu Academia Română şi în special cu scriitorul Ioan Alexandru, om de suflet şi gândire creştinească. Un moment important a fost ultima mea întâlnire cu dumnealui, în penultima zi a suferinţei sale, la 29 martie 1989, înainte de a-şi da obştescul sfârşit în spitalul de la Baia Mare.

Iată acum câteva gânduri de confesiune intimă:

Îmi spune dumnealui: „Dragă părinte, gândul meu îmi spune că Dumnezeu nu m-a iertat de păcatele ce le-am săvârşit în tinereţe, în viaţă. Şi merg să mă înfăţişez în faţa Dreptului Judecător şi voi fi osândit aspru pentru toate nelegiuirile mele”.

Am căutat să-l liniştesc şi totodată să-l conving că aceste gânduri sinistre de disperare sunt şoapta diavolului: „Dumnezeu te-a iertat atunci când ţi-ai mărturisit păcatele şi ai primit botezul, căci prin botez se spală păcatul original şi toate păcatele personale. Când te-ai mărturisit şi ai luat hotărârea să te îndrepţi şi te-ai îndreptat, Dumnezeu ţi-a iertat păcatele prin dezlegarea ce o dă duhovnicul în numele Sfintei Treimi. Intrat în monahism ai făcut încă un alt act de pocăinţă. Te-ai lepădat de duhul lumesc şi te-ai hrănit cu hrană duhovnicească şi ai trăit viaţă de evlavie în frăţie şi dragoste şi cu suflet blajin. De ce mai puneţi la îndoială că Bunul Dumnezeu nu v-a iertat? Nu mai ascultaţi şoapta satanei! Căci „ce se tem de Domnul se aseamănă muntelui celui sfânt şi nu se tem nicidecum de bântuirile lui veliar”.

Arhimandrit Mina Dobzeu

Mărturisiri ale monahului Nicolae Delarohia [16]

În noiembrie 1973, Nicolae Steinhardt venea pentru prima dată

la Rohia. Venirea i-a fost pregătită de Constantin Noica, după ce şi el vizitase pentru prima dată Rohia, în acelaşi an, rămânând impresionat de frumuseţile şi calităţile duhovniceşti ale acestui loc, şi tot atunci cunoscând la Cluj pe fostul stareţ şi proaspătul episcop Justinian. Constantin Noica i-a scris o scrisoare prin care-i făcea cunoscut prietenului său că i-a găsit locul pe care-l caută. Se vede că-i cunoştea bine dorinţa lui N. Steinhardt de a se retrage într-un astfel de loc unde să-şi pună în lucrare noua lui calitate de creştin şi apoi să-şi îndeplinească dorinţa lui supremă de a deveni monah.

Iată ce scria în cartea de aur a mănăstirii la prima lui întâlnire cu Rohia:

„Iordan Chimet spune că aici la Rohia e Ţara Crăciunului. Pentru mine, e şi răspunsul Domnului. „La response du Seigneur” a lui Alphonse de Chateaubriand, romanul posibilităţii devenirii, care e metanoia. Aşa cum mi-am dorit, şi-am visat şi nu am îndrăznit, (păcătuind, aşadar pentru că a nu îndrăzni e un păcat), a crede că-mi va fi dat a vedea aievea. Rohia: un loc, fără doar şi poate, un vrednic şi adevărat loc de închinare Celui care răspunde atunci când îl chemi, Celui care te aşteaptă, care stă la uşa inimii tale şi bate, care dă fără măsură. Celui ce a spus mai întâi: «Eu sunt cel ce este», iar în vremea din urmă «Eu sunt Calea, Adevărul şi Viaţa». Domnul răspunde oricui, Domnul poate face din oricine făptură nouă. Slavă Ţie, Hristoase Dumnezeule, care m-ai învrednicit a-ţi auzi răspunsul la nedesluşita mea chemare, a Te cunoaşte şi a mă închina Ţie şi-n acest minunat loc al Crăciunului, care se tălmăceşte Bucurie”. (Cartea de Aur a Mănăstirii Rohia, pag. 98).

An de an, după întâlnirea şi logodna în duh cu acest loc isihast, Steinhardt vizita mănăstirea, stând aici câte o lună sau două şi făcându-şi de lucru în biblioteca încă neorganizată şi care număra atunci cca. 25.000 volume. Se contura tot mai mult portretul noului monah, care avea să-şi depună la pragul mănăstirii cu smerenie rar întâlnită la oameni de talia lui, viaţa întreagă şi voturile monahale care erau o pură formalitate.

El devenise monah de fapt când primise Botezul creştin în

închisoare. Ceremonialul tunderii în monahism va avea doar menirea de a încununa această arzătoare dorinţă, deocamdată nemărturisită.

În iulie 1977, la plecare spre Bucureşti, scrie din nou în Cartea de Aur:

„După trecerea a patru ani, în cursul cărora am vizitat în repetate rânduri Rohia în toate anotimpurile şi sub toate vremile: iarna sub omăt, toamna, când drumurile foşnesc sub covoare groase de frunze, vara, când se întâmpla ca cerul să fie de-un albastru desăvârşit şi să nu ştie de ploaie – iată-mă din nou în locul acesta privilegiat: s-au schimbat multe, s-a înălţat o clădire impunătoare, numărul cărţilor a tot crescut, însă duhul e acelaşi: duhul curăţiei, evlaviei, simplicităţii şi smereniei voioase. Puterea de farmec a Rohiei e aceeaşi; şi se menţine la nivelul cel mai de sus” (pag. 136).

Era în vremea cercetării: el se cerceta pe sine şi nu îndrăznea a cere, stareţul îl lăsa la deplina alegere, ne-ispitindu-l deloc. În 1980 s-a hotărât definitiv spre a se stabili la Rohia şi, venind la stareţul Serafim [17], i-a spus acest lucru, făcând tot atunci şi-o sfânta înţelegere care suna cam aşa:

„Eu mă angajez să rânduiesc biblioteca şi făgăduiesc să trăiesc până ce o termin, iar Prea Cuvioşia Voastră să mă călugăriţi”.

Stareţul n-a stat pe gânduri, având de altfel în spatele său pe episcopul Justinian, care-i dăduse acordul (să nu uităm că era în 1980, iar N. Steinhardt fusese deţinut politic), au pecetluit primirea definitivă la Rohia. În vara aceluiaşi an, i s-a îndeplinit dorinţa şi a fost tuns în monahism, îmbrăcând haina smereniei şi-a pocăinţei, fără a avea nevoie de pocăinţă. Trecuse prin penitenciarele necruţătoare de la Jilava, Aiud, Gherla, timp în care se născuse omul duhovnicesc, omul lepădat de lume şi de toate ale ei şi-n care doar credinţa şi chemarea Domnului l-au salvat dăruindu-i învierea cea dintâi, înainte de înviere. Hristos luase chip în el.

Din moment ce-a devenit monah, n-a încetat să dea mărturie cu cuvântul şi vieţuirea cum că a înţeles cu adevărat viaţa monahală şi că

nu doreşte să aibă niciun privilegiu. O chilie modestă, un altar de rugăciune şi-un altar de muncă intelectuală care a fost biblioteca, masa de obşte cu bucate mult mai modeste decât de obicei, din cauza regimului alimentar impus doar de starea sănătăţii şi nu din motive de zel ascetic. Nelipsit de la Sfânta Liturghie şi Miezonoptică, pe care le considera vitale pentru viaţa adevăratului monah.

Voios şi degrabă săritor spre a fi de folos chiar şi-n probleme gospodăreşti, unde nu se prea pricepea, însă avea multă bunăvoinţă; gata să spună un cuvânt bun, când i se cerea, de câte un părinte sau frate mai tânăr, dar mai ales gata să asculte orice i s-ar fi încredinţat să facă, chiar şi de cei foarte tineri. Un chip paterical, un suflet care şi-a găsit împlinirea prin logodna cu Rohia, această mireasă care nu se oferă, ci care aşteaptă să fie descoperită, dăruindu-se apoi şi răsplătind cu darurile ei pe cel ce a găsit-o. Monahul Nicolae, de acum se putea considera, şi-a şi mărturisit-o de altfel, un fericit. Un favorizat al Domnului care i-a dăruit aşa o mireasă. Vrednică şi e feciorelnică şi ea, mireasa, iar el după multă căutare, vrednic de răsplată şi pe măsura locului, cu har şi credinţă dăruit.

Convertirea lui la creştinism, alegerea Ortodoxiei pentru bogăţia tradiţiilor, dar şi pentru paradoxul posibilităţilor de a te mântui, potrivit cu diversitatea firii umane (unul se mântuieşte postind şi rugându-se neîncetat, altul se mântuieşte mâncând şi bând cu măsură, dar iubind şi smerindu-se rară măsură, unul retrăgându-se în pustie prin înstrăinare de lume, altul în mijlocul lumii, ajutându-şi semenii), te intrarea lui în monahism au avut la bază o deplină cunoaştere a credinţei creştine.

El însuşi spunea, de altfel, că Hristos răstigneşte pe cei ce-L iubesc: „Cel ce voieşte să vină după Mine să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să-mi urmeze Mie” şi iubeşte pe cei ce-L răstignesc: „Părinte, iartă-le lor că nu ştiu ce fac”.

Dar mai ştia şi avea experienţa unei vieţi care nu-l implica pe Hristos. De multe ori ne spunea: „Voi care v-aţi născut în familii creştine, care sunteţi creştini de mici, fii ai Împărăţiei, voi nu vă daţi seama ce înseamnă să nu-L ai pe Hristos. N-ai nimic! Totul este în

zadar; viaţa este un coşmar; nu există bucurie, nu există nădejdea învierii. Eu am trăit această dramă, iar acum îi sunt recunoscător Domnului că m-a chemat şi m-a primit dându-mi lumina”.

Toate acestea le mărturisea în faţa credincioşilor de la amvonul mănăstirii, de unde predica adesea, cu toată încărcătura credinţei de care era pătruns. Îi făcea o plăcere deosebită să stea de vorbă la biroul mănăstirii cu credincioşii, care veneau cu problemele lor, cu necazurile lor, dar cu credinţa fermă că numai Dumnezeu le poate rezolva toate acestea.

Într-una din duminicile când eram de rând la predică, venind la birou spre a mă înlocui ca eu să pot merge la biserică, mi-a spus: „Părinte Justine! Mă preocupă din ce în ce mai mult dorinţa de a ajunge la credinţa simplă a credincioşilor de rând. Ei sunt foarte fericiţi. Cred cu toată tăria în Dumnezeu, în Dumnezeul acela vechi de zile care stă pe tronul înconjurat de heruvimi şi serafimi, vede tot, ştie tot, ascultă şi împlineşte dorinţele tuturor şi din când în când pedepseşte pe cei ce greşesc. Îşi fac datoria de creştini, vin cu regularitate la biserică în duminici şi sărbători, respectă posturile şi rânduielile bisericii şi lasă restul în grija lui Dumnezeu. Când vine ceasul de pe urmă, mor cu credinţa fierbinte în dreptatea lui Dumnezeu şi aşteaptă întâlnirea cu Hristos. Este o credinţă odihnitoare şi mângâietoare şi plină de nădejde, iar faţa lor în acest moment are un nimb, o aureolă. Aş dori să o pot avea şi mă străduiesc să mă eliberez de tot ce am acumulat şi nu-mi este de folos pentru acest pas ultim pe care trebuie să-l facem fiecare dintre noi”.

Avea dreptate, aşa este, creştinii noştri au acea credinţă nestrămutată a părinţilor filocalici care şi ei ajungeau la starea aceasta a credinţei inimii curate, care vede pe Dumnezeu. A primit părintele Nicolae şi acest ultim dar pe care-l mai dorea de la Dumnezeu. După o scurtă, dar grea suferinţă, împărtăşit cu Trupul şi Sângele Domnului, deci cu merindea-n traistă, cu lumânarea în mina şi-n timpul citirii rugăciunii de pe patul de moarte a trecut din moarte la viaţă.

Cinstitele lui oseminte au căzut în veşnică odihnă, iar faţa lui, cu un tainic zâmbet şi aureolată de o lumină tot atât de tainică, era ca o

carte în care se putea citi „că L-a găsit pe Cel care l-a căutat” şi că a fost întâmpinat de El cu cuvintele: „Iată israelit în care nu este vicleşug”.

Justin Hodea Sigheteanu

„Escale în timp şi spaţiu” [18]

Pentru recentul volum al lui N. Steinhardt, „Escale în timp şi spaţiu”, am fi preferat alt titlu, „Tinereţe fără bătrâneţe”, caracterizând mult mai exact pe autor şi scrisul său. Din această tinereţe intelectuală şi sufletească, neîntinată de vârstă, N. Steinhardt nu păstrează doar permanenta deschidere la tot ce i se pare, în acelaşi timp, nou şi de o certă calitate (vezi elogiul pe care-l face generaţiei ’80), dar şi un anticonformism îndrăzneţ, pledând pentru îmbinarea eticului şi esteticului (într-un climat care e de parte de a genera astfel de concluzii), ca şi pentru o literatură „nobilă şi sentimentală”, în ciuda şi împotriva formulei gidiene planând încă asupra literelor contemporane, şi conform căreia nu cu bune sentimente se face literatura bună. Asupra acestui anticonformism vom reveni, nu înainte de a sublinia că „tinereţea fără de bătrâneţe” mai este atestată de fervoarea, de bucuria fremătând în toate aceste pagini, fie că e vorba de Jurnal de călătorie, de interviuri, de cărţi sau peisaje intelectuale. E drept că, ne spune el, plecând de la cazul lui Oscar Wilde în închisoare, după o atare suferinţă „fericirea devine obligatorie”. Or, şi N. Steinhardt a cunoscut aceeaşi încercare, e drept, din motive cu totul diferite, avuabile, în fond „nobile şi sentimentale”. „Obligaţia fericirii” corespunde însă cu un har propriu, N. Steinhardt trăieşte faptul estetic ca pe o sărbătoare pentru care se miră, se bucură, se entuziasmează, evitând însă retorismele despletite. Entuziasmul său e comunicativ, nu şi declamatoriu.: În plus, de la literatură la cinematograf, trecând prin pictură şi muzică, nicio formă artistică nu-i este străină. Afară de asta, N. Steinhardt aduce în peisajul nostru critic o notă aparte, referinţele sale nelimitându-se, pentru literatura străină, la fenomenul strict contemporan, ci extinzându-se – fapt mai rar – la epoca dintre cele două războaie, deseori absentă din intertextualităţile la modă.

Tinereţe fără bătrâneţe – evident că modestia lui N. Steinhardt, pe care am numit-o, mai exact, smerenie, îl îndepărtează de un astfel

de titlu, ce-ar corespunde cu o prea falnică autorecunoaştere. Nici nu i-o cerem.

Dar N. Steinhardt duce modestia mult prea departe atunci când, într-un interviu, declară:

„Nu sunt scriitor. Cel mult un diletant, un amator. Aş vrea să fiu scriitor”.

Şi, într-altul:

„... nici critic nu sunt, sunt doar un diletant a cărui prezenţă în viaţa noastră literară cred că se datorează, îndeosebi, faptului că vârsta n-a răpit scrisului meu decât puţin din entuziasmul lui juvenil”.

De două ori fals. Mai întâi că N. Steinhardt este şi scriitor şi critic, apoi „juvenilitatea”, cum numeşte el, cu un termen uşor, şi voit, depreciativ, capacitatea sa de entuziasm şi de tinereţe intelectuală, nu poate înscrie pe nimeni – aşa cum s-a înscris el – în perimetrul literaturii. Mai există un critic literar care-şi neagă această situare: Alexandru George, însă o face pentru a da prioritate prozatorului din el. N. Steinhardt nu se recunoaşte însă nici ca scriitor, ca şi cum acest termen ar fi rezervat doar autorilor de ficţiune. Or, N. Steinhardt este şi una şi alta, modestia aceasta excesivă nefiind, totuşi la locul ei, deoarece adumubreşte luciditatea de care altfel ştie să dea dovadă, ori de câte ori nu priveşte propria-i persoană. După cum bucuria sa în faţa operei de artă şi-a atitudinii dedemnitate a artistului, ceea ce s-a putut numi „blândeţea” sa, faptul de a căuta „binele”, oricât ar fi de ascuns în oameni şi opere, nu-l împiedică să lovească, să biciuiască, indignat, pe fariseii fraudulos introduşi în templul artei. Cu o violenţă care, prin contrast, pare şi mai eficientă. Pe drept, în general. Numai că oricare dintre noi, fie şi cel mai smerit, se mai poate înşela şi trimite săgeţi în ţinte părelnice. Astfel, chiar dacă are dreptate înfierând preţiozităţile uneori molieresc-ridicole ale unor curente din critica modernă franceză, şi adoptarea lor prea grăbită de către unii adepţi bucureşteni, credem că se înşală atunci când îşi ia drept exemplu un studiu de calitatea celui al Irinei Mavrodin „Poetică/Poieţica” – studiu ce nu dă dovadă de niciun „savantlâc”, nici de „preţiozitate”, ci pur şi simplu de

ştiinţă, o ştiinţă obligată uneori să-şi aibă propriul ei limbaj, de neconfundat cu un „ritual”. Uneori mânia, punând stăpânire pe un spirit atât de opus ei ca N. Steinhardt, e şi mai prost sfătuitoare. Şi pe bună dreptate vorbeşte Andrei Pleşu de „blândeţea sa sângeroasa”, referindu-se la articolul nedrept, „Catharii de la Păltiniş”, pe marginea publicării „Jurnalului de la Păltiniş” al lui Gabriel Liiceanu.

Am întârziat însă prea mult asupra acestor rezerve, riscând să lăsăm impresia că ele ar fi esenţiale. Evident, esenţialul stă altundeva. În scrisul, în cultura lui N. Steinhardt, în însăşi concepţia asupra culturii.

Mai întâi, anticonformismul ce-l face să privilegieze o „literatură nobilă şi sentimentală”, aducând acestui termen toate corecţiile necesare:

„Nu m-a purtat gândul – dar izbutit-am oare să fiu limpede? – la o literatură, «graţioasă», «elegantă», pudică, mai ştiu eu cum; sau la o literatură temătoare de adevăr ori de rostirea lucrurilor pe şleau. Nu! La o literatură bătăioasă [...] îndrăzneaţă, care nu se complace în amănunţita şi obiectiva descriere [...] a cruzimii, sadismului, răutăţii şi prostiei triumfătoare, ci – cunoscându-le pe acestea, numindu-le fără falsă ruşine ori fandosită plecare a privirii – le vrea exterminate spre a reintroduce în lume puţină bunăvoinţă generală şi câteva din hulitele simţăminte necorozive”.

Concepţiei despre literatură îi răspunde şi corespunde şi un fel de a privi pe scriitor, mergând împotriva atât de răspânditei păreri că talentul scuză aproape totul, că opera contează, doar ea rămâne, că esteticul n-are nimic de a face cu eticul, marginalizat, dacă nu alungat de pe tărâmul literaturii, ca străin indezirabil.

„Opera – scrie N. Steinhardt – se cere să fie în acelaşi timp şi deopotrivă etică şi estetică: sută-n sută morală şi tot sută-n sută impecabil meşteşugită şi perfect structurată”.

În acelaşi fel, responsabilitatea artistului:

„Deosebindu-mă de părerea generală (nu i se iartă artistului încălcarea prescripţiilor morale în domeniul vieţii particulare, i se îngăduie aproape orice în al vieţii publice), sunt încredinţată că «moralitatea» autorului nu influenţează opera şi nu impietează asupra valorii ei. Îl compromit însă şi uneori iremediabil – actele infamante cu caracter public: laşitatea, delaţiunea, nelealitatea. Sunt mereu pornit a lua drept exact – cu toate că-i probabil exagerat – verdictul lui André Suarès: nu există artişti mari, nu există decât oameni mari [...] Cu sine – acesta-i domeniul dreptului comun – artistul e liber a face tot ce voieşte. Ci a vinde liniştea, libertatea, bunăstarea unui semen al său, ori a semenilor săi, a se arăta orb, rece, distant faţă de suferinţele lor, ba a le desconsidera cu dinadinsul şi a-şi alege locul printre opresori, ori a lovi în cel lovit sau a-şi ridica vocea întru apărarea nedreptăţii mi se par fapte de flagrant ne-estetism".

Pledând pentru curaj, „virtute esenţială", e normal ca „şmecheria" să-i apară lui N. Steinhardt „cea mai atroce dintre toate soluţiile pentru înfruntarea vieţi contemporane". E normal şi e salutar, când şmecheria a devenit trăsătură de caracter practicată de mulţi: salutar deci ca cineva să tragă, cu tot dezgustul şi urgenţa, semnalul de alarmă.

Mânia sau dezgustul lui N. Steinhardt sunt cu atât mai semnificative cu cât el este împătimit după valori pe care le consideră specific româneşti, exaltându-le până la limite ce-ar putea părea unora – în contextul actual – aproape himerice. Astfel, „Mioriţa" sau „Meşterul Manole" sunt revizitate de el pentru a le smulge un plus de „splendoare", a dezbăra gestul ciobanului de orice urmă de resemnare, pe acela al zidarului de orice rămăşiţă de inutilitate a sacrificiului şi încheind astfel:

„Asta-i şi ciudăţenia cea mare – ca să nu zic taina finală a fenomenului românesc, că depăţaniile unor simpli ciobani şi zidari mai direct decât de orice altceva e legată ideea de splendoare".

Dar, dacă asupra celor două celebre balade s-a glosat la infinit, şi continuă să se facă, versiunile succesive şi – uneori – contradictorii nefăcând, în fond, decât să se completeze şi să adâncească

complexitatea interpretativă, dacă deci în acest domeniu viziunea lui N. Steinhardt (una dintre cele mai generoase) n-are cum şi cea definitivă (de altminteri, nici complet în contradicţie nu se dovedeşte cu altele anterioare), în schimb, capitolul privind „Eroismul la români" e cu adevărat original. Nu prin constatarea, după analiza „Scrisorii a III-a" şi a lui „Toma Alimoş", că „eroismul la români e defensiv", „dârz, sfidător al condiţiilor de luptă cele mai vitrege, însă riguros defensiv, precedat de bună-cuviinţă şi răbdare, ba şi de apeluri la cuminţenie şi înţelegere exprimate în termenii cei mai cordiali cu putinţă".

Originală, adică în contratimp cu situaţia actuală din ţară, pare a fi, în schimb, însăşi rememorarea eroismului ca trăsătură specifică a bietului român sub vremi. Unii ar spune chiar irealistă, când atâţia (şi observatori străini şi reci, dar şi dintre cei direct implicaţi) stau şi se uimesc, dimpotrivă, de capacitatea de răbdare de care dă dovadă românul. S-ar putea să mai avem însă nevoie, în condiţiile negre în care ne zbatem, şi de asta: să ni se redea încrederea în noi. Nu prin făţărnicie şi dictate editoriale de propagandă optimisto-festivă, ci venind de sub pana unuia dintre cei care nu numai c-au suferit, dar au ştiut, în act şi nu numai prin scris, să facă din curaj, de-a lungul atâtor amarnici ani, virtutea lor cotidiană.

Dac-am insistat asupra pasajelor din cartea lui N. Steinhardt din care reiese anticonformismul său existenţial, nu e pentru că paginile de călătorii printre cărţi, peisaje şi oameni ar fi mai puţin importante. Numai că pagini de izbândă artistică, formulări fericite, puncte de vedere interesante sunt destul de numeroase în volumele de critică literară semnate de cele mai prestigioase nume. Mai rare însă cele în care i se cere scriitorului şi artistului să fie la înălţimea etică a ambiţiei sale estetice. Îndemnul este precumpănitor la N. Steinhardt şi dă acestor „Escale în timp şi spaţiu" preţul lor aparte.

Monica Lovinescu

Taina libertăţii [19]

Comentând anul trecut ultima carte a lui N. Steinhardt. propuneam ca titlul să-i fie completat. Nu doar „Escale în timp şi

spaţiu” ci „în timp, spaţiu şi... demnitate”. Într-adevăr, N. Steinhardt este unul dintre scriitorii români care subscriu cu tenacitate verdictului lui André Suarès: „Nu există artişti mari, nu există decât oameni mari”.

„Opera – scria N. Steinhardt în această carte – se cere să fie în acelaşi timp şi deopotrivă etică şi estetică, sută-n sută morală şi tot sută-n sută impecabil meşteşugită şi perfect structurată”.

Criteriul estetic dublat de cel etic, dar nu înlocuit de el, deoarece nu de moralitatea vieţii personale e vorba, ci de aceea a scriitorului ca ins civic. Pentru a fi clar înţeles, N. Steinhardt adăuga imediat:

„Deosebindu-mă de părerea generală (nu i se iartă artistului încălcarea prescripţiilor morale în domeniul vieţii particulare, i se îngăduie aproape orice în al vieţii publice), sunt încredinţat că «moralitatea» autorului nu influenţează opera şi nu impietează asupra valorii ei. Îl compromit însă – şi uneori iremediabil – actele infamante cu caracter public: laşitatea, delaţiunea, nelealitatea. [...] Cu sine – acesta-i domeniul dreptului comun – artistul e liber a face tot ce voieşte. Ci a vinde liniştea, libertatea, bunăstarea unui semen al său ori a semenilor săi, a se arăta orb, rece, distant faţă de suferinţele lor [...] ori a lovi în cel lovit, sau a-şi ridica vocea întru apărarea nedreptăţii mi se par fapte de flagrant ne-estetism”.

N. Steinhardt nu este, bineînţeles, singurul ce pledează pentru această reîntoarcere întru cinste a autorului în opera lui: campania anticulturală a puterii pare a fi convins pe cei mai reticenţi că, fără reabilitarea eticului, esteticul nu mai poate fi apărat cum se cuvine.

Nu e singurul, dar e unul dintre cei mai sistematici. Şi e nevoie de o astfel de voce ce ne reaminteşte, cu îndărătnicia blândeţii, că „verticalitatea” e singura poziţie de adoptat de către un scriitor, când unii dintre ei fac temenele la ziar şi în discursurile publice, crezând că va fi posibil, va fi de ajuns să-şi îndrepte coloana vertebrală doar în faţa paginii albe de hârtie a Operei. A Operei cu majusculă – evident –, opera devenind scuza majoră şi autoliniştitoare a atâtor nevertebraţi ai atitudinii.

Gustul demnităţii se poate pierde ca şi acela al libertăţii. Dar probabil că N. Steinhardt are dreptate şi că nu e vorba de un gust, ci de o adevărată „taină". Aşa îşi intitulează, în orice caz, un articol relativ recent din „Familia" (nr. 12/1987), „Taina libertăţii". Ar merita citat în întregime – deoarece anticonformismul lui N. Steinhardt se afirmă aici, o dată mai mult, la modul salutar. Mentalităţii celei mai comune, exprimându-se în „capul ce se pleacă, sabia nu-l taie", N. Steinhardt îi replică astfel:

„Nu cred că înţelepciunea va fi propovăduit vreodată o asemenea inepţie, care e şi falsă. Istoria ne arată că de ne numărate ori capetele plecate au fost tăiate, năpristan ori cu oarecare întârziere".

N. Steinhardt ia un singur exemplu, acela al social-democraţilor germani care, în 1932, s-au „plecat" – noi i-am putea adăuga altele, mult mai recente. Concluzia, în orice caz, e aceeaşi:

„Plecăciunea (închinarea, cedarea, capitularea imediată) iscă – de data asta fără greş – alt rezultat: măreşte pretenţiile adversarului, îi dă acestuia un surplus de energie, de neruşinare, de tupeu. Totdeauna ea semnifică pasul dintâi pe calea unei înrobiri din ce în ce mai perfecte. O lege inexorabilă se aplică în toate cazurile de cedare, neluptătorului i se va cere mereu altceva, va fi exploatat cu predilecţie, departe de a-şi asigura liniştea va ajunge – ca şi consumatorul de stupefiante – la o stare de totală dependenţă şi-şi va sfârşi mizerabila viaţă ca sclav al unui gangster obraznic şi nesăţios, la consolidarea căruia va fi contribuit şi el, victima".

Exemplele istorice sunt cele mai numeroase, şi N. Steinhardt se referă mai întâi la popoare, înainte de a trece la indivizi. El revine spre filosoful Karl Popper, care comenta negativ concepţia lui Platon şi Hegel, conform căreia „oamenii care se supun unei forţe superioare sunt, din fire, robi înnăscuţi, care n-au parte decât de ceea ce merită". Popper pretinde că o astfel de atitudine este reacţionară. Iar N. Steinhardt replică viguros, dacă nu chiar mânios:

„Oare progresul se confundă cu laşitatea? [...] Nu voi înceta să

tot repet – luându-mi asupra mea riscul de a fi socotit maniac şi obsedat – că taina libertăţii nu-i alta decât curajul de a înfrunta moartea. Cel atacat are totdeauna dreptul (şi datoria) să se apere; a ceda agresiunii ori şantajului nu înseamnă altceva decât a te învoi cu sclavia. Faimoasele împrejurări (subînţeles: atenuante, justificative) nu-s decât pretexte, scuze ori şiretlicuri ale mişeliei (în înţelesul vechi al cuvântului, ca şi în cel nou), frazeologie cu iz şi pretenţii sociologice, vorbe frumoase menite a încurca lucruri simple".

Atât de simple, încât aproape că n-are dreptul să le rostească decât cel care le-a semnat cu propriul său curaj, a înfruntat urgia cu capul sus, a plătit pentru verticalitatea refuzului său. Şi N. Steinhardt a făcut-o. Poate deci, fără a roşi, repeta cuvintele lui Brice Parain:

„Trebuie să ştii să plăteşti: dacă vrei să fii liber, se impune să nu-ţi fie frică de moarte".

Rigorii absolute din această sentinţă, N. Steinhardt îi răspunde atenuând-o, deoarece frica de moarte e înrădăcinată în oricare din noi şi a o învinge presupune un efort mai dificil şi uneori mai îndelungat decât rapiditatea unei formule uşor de aşternut pe hârtie:

„Când pistolul e lipit de tâmpla ori de ceafă? Ei, atunci regula jocului nu se schimbă, doar miza, brusc, devine hamletiană, cumpănită între existenţă şi contrariul ei. Iar câştigător nu va ieşi decât acela căruia nu-i este teamă de moarte ori este în orice caz destul de tare ca să acţioneze ca şi cum nu l-ar încerca spaima, biruinţa putând fi obţinută de cele mai multe ori şi în felul acesta".

Curajul nu este neapărat unul şi indivizibil, dăruit dinainte, el poate fi şi mimat, învăţat încetul cu încetul, înainte de a se ajunge cu adevărat la proba pistolului lipit de tâmplă, şi uneori chiar pentru a evita această încercare ultimă. De aceea, într-o bună parte a articolului său, N. Steinhardt ia cazul mult mai simplu, mai puţin dramatic, al individului şantajat. Al individului sau al poporului şantajat:

„[.:.] a ceda şantajului ori a neguţători compromisuri cu el e tot una cu pregătirea bilanţului unde în debit va figura pierderea totală a

libertăţii poporului sau a omului care nu a vrut să reziste şi să grăiască răspicat: NU. Mai există o lege a şantajului care trece neluată în seamă: că de foarte multe ori şantajistul nu depăşeşte stadiul ameninţărilor şi că în faţa împotrivirilor se fâstâceşte şi dă cu bâta-n baltă. Şantajistul are nevoie de asentimentul, de complicitatea şantajatului, şantajul e ca o piesă [...] care nu se poate juca de unul singur. Opresorul şi oprimatul alcătuiesc un cuplu. De aceea defecţiunea ameninţatului răstoarnă situaţia cu desăvârşire şi îl pune pe agresor într-o situaţie disperată”.

Cuplul opresor-oprimat nu e reamintit de N. Steinhardt pentru delicii dostoievskiene, ci spre a sublinia că e vorba şi de unul indisolubil; cazurile de divorţ sunt rarisime: oprimatul care a cedat o dată opresorului rămâne legat pe viaţă de el. Întâi dezbaterea tragică din clipa cedării, apoi laşitatea de o clipă transformată în eternitate:

„... legea fundamentală a tărăşeniei (cine ar putea s-o conteste?) sună tragic: într-adevăr a rosti NU, a te împotrivi, implică asumarea unor riscuri grave şi o dispoziţie spirituală eroică: hotărârea de a-ţi hazarda viaţa mai bine decât a te lăsa ferecat în lanţuri mai mult sau mai puţin vizibile, a-ţi «pierde faţa», a merge de bunăvoia ta în piaţa unde se vând sclavi şi suflete moarte. (Căci batjocoritul, «îmblânzitul», călcatul în picioare îşi păstrează trupul, sufletul desigur nu, sufletul se lasă păgubaş de atare soţ.)

Bine este a lua aminte la încă un fapt: chiar dacă şantajul nu se va mai repeta (ceea ce este puţin probabil, dat fiind că tinde a se transforma în obicei), cedantul rămâne în primejdie – în condiţie de receptivitate, de-a pururi sensibilizat pentru că şi la el laşitatea se face regulă de purtare, reflex condiţionat. O singură cedare e de ajuns ca să-l inoculeze pe respectivul ins: din clipa aceea şi până la cea din urmă el rămâne sclav virtual. [...] Sunt în lumea aceasta comunităţi sau oameni dispuşi a consimţi violenţei, a se încovoia, a nu zări scara pe care vor fi siliţi să coboare mereu mai adânc în hăul abjecţiei. Despre aceştia şi acestea presupunerea realităţii unui suflet de rob îşi află confirmarea”.

„Suflet de rob” – chiar melodramatică, expresia i se pare lui N.

Steinhardt de neînlocuit. Evident, suflete de robi se află pretutindeni în lume, şi gangsterii care să se dedea la şantaj; la fel, „taina” libertăţii, ca şi preţul ei. Autorul nu le localizează. Dar pe tărâmurile unde libertatea a fost total pierdută, ca la noi, ni se pare că ecoul unor astfel de cuvinte nu poate fi decât sporit. O ştiu prea bine chiar şi cei care şi-au pus în Operă singura speranţă de a da sens unei vieţi „cedate”. În ceea ce-i priveşte, ei nu s-au aflat – vorbim de generaţiile poststaliniste – în momentul hamletian al pistolului în ceafă, ci doar în stadiul de a alege între conştiinţă şi compromis. Între conştiinţă şi carieră. Şi iarăşi între conştiinţă şi privilegiile din care, în vremea din urmă, a rămas mai ales îngenuncherea.

Monica Lovinescu

Scriitorul în haine monahale [20]

În anul 1976, terminându-se de edificat casa cu paraclis din incinta mănăstirii, în interiorul căreia se afla o încăpere mare pentru bibliotecă, la una dintre vizitele sale, l-am rugat pe N. Steinhardt să caute un bibliotecar la Bucureşti pentru a înregistra şi aranja cărţile mănăstirii, care însumau circa 23.000 de exemplare, în localul bibliotecii. La scurt timp a revenit de la Bucureşti, spunând că a aflat bibliotecarul. Am înţeles că era chiar el, eseistul şi filosoful creştin, plin de dăruire şi competenţă, căruia îi puteam încredinţa această misiune. A refuzat orice compensaţie bănească, solicitându-mi doar să-i dau în ajutor doi studenţi teologi, cu care să inventarieze şi să pună la punct înregistrarea pe fişe a fondului de carte al mănăstirii.

Plin de modestie şi cuviincioasă purtare m-a rugat să-i îngădui a rămâne ca vieţuitor al mănăstirii, spunând că trei lucruri îl determină să ia această hotărâre. Mai întâi, dorinţa şi dragostea pentru viaţa monahală pe care vrea să o urmeze. Apoi, spunea, pentru liniştea şi pacea duhovnicească pe care a aflat-o, că nicăieri în altă parte, la Rohia. Iar un al treilea motiv îl constituie ascultarea pe care o va avea de a se afla în lumea cărţilor atât de dragi. Între timp şi-a manifestat dorinţa de a primi haina monahală, luând îngerescul chip. În calitate de stareţ şi duhovnic, mi-am luat îngăduinţa, după ce am reflectat mult la aceasta, să-l călugăresc.

În anul 1980 m-am îmbolnăvit grav fiind internat la Cluj în tot cursul verii. Am venit la Rohia numai pentru festivităţile ocazionate de hramul mănăstirii din 15 august. A doua zi, în 16 august, înainte de a mă reîntoarce la spital, mi-am făcut datoria de conştiinţă, călugărindu-l. Înalt Prea Sfinţitul Teofil Herineanu, Arhiepiscopul Clujului, a binevoit a consfinţi oficial actul săvârşit.

Credincios făgăduinţelor sale, monahul Nicolae împleteşte munca şi rugăciunea într-o desăvârşită austeritate şi smerenie, fiind atent ascultător la toate problemele şi întrebările celor mai tineri, făcându-se frate bun al tuturor, sprijinind pe cei dornici să urmeze studiile teologice, iniţiindu-i în cunoaşterea limbilor străine, scriind şi publicând, dând sfaturi înţelepte întregii obşti a mănăstirii, tâlcuind pericopele evanghelice duhovnicale în biserică. Darul oratoric şi profunzimea ideilor creştine de care era insuflat făceau ca mulţi credincioşi să se adune la mănăstire spre a se învrednici de bogatele sale cunoştinţe şi învăţături, îngemănate cu o înaltă trăire spirituală. Era nelipsit de la slujbele religioase şi mai ales de la sfânta liturghie şi miezonoptică, pe care le definea ca „esenţa slujbelor divine” sau „centrul cultului creştin”. Adeseori spunea: „Nu ştiţi voi, creştinii, ce comoară aveţi în biserică, bucurându-vă de prezenţa lui Hristos, care ne-a izbăvit de moarte şi de iad, şi este atât de bun cu noi”.

Ca filosof şi om de cultură a publicat mai multe cărţi, altele a tradus, a îmbogăţit prin capacitatea sa debordantă de intuiţie şi fin analist al fenomenului literar, cultura românească. Se află sub tipar o carte de predici pe care le-a ţinut la mănăstire în decursul anilor. Tot în curs de editare se află şi „Jurnalul fericiri” cuprinzând eseuri, reflecţii şi memorii din închisoare. În timpul dictaturii manuscrisul a fost confiscat, apoi restituit, din nou confiscat în anul 1984 şi depus la Secţia secretă a Arhivelor Statului. Un exemplar a ajuns în lumea liberă, de unde abia după Revoluţia din Decembrie 1989, a început să fie difuzat pentru ascultătorii din ţară.

În ziua de 30 martie 1989 sufletul Părintelui Nicolae s-a eliberat din trupul chinuit de asceză, suferinţe şi boli. La data de 2 aprilie, după rânduiala călugărească, în prezenţa a numeroşi credincioşi, cunoscuţi

şi admiratori ai săi, purtat pe umeri de preoţi şi monahi, fiind de faţă din partea Arhiepiscopiei Clujului P.S. Iustinian, Părintele Nicolae Steinhardt a fost condus spre locul de veşnica odihnă, în cimitirul Mănăstirii Rohia, pe care a iubit-o atât de mult.

Arhimandrit Serafim Man

Septiiagenarul neastâmpărat [21]

Orice disciplină, orice doctrină, orice profesie (profero) are un secret, un principiu nedat în vileag nu pentru că ar fi inavuabil, ci pentru că nu se cade să fie luat în deşert; el îi constituie piatra de temelie şi morala profundă, neproclamată, dar ineluctabilă.

N. Steinhardt declară că în învăţăturile de care s-a apropiat a „dorit şi cutezat întotdeauna” să afle secretul acesta hotărâtor, care, cum spune el, „deţine formula, îndeobşte scurtă şi răspicată, a deplinei sincerităţi, care se confundă cu o mărturisire fără prudenţe şi echivocuri: gândul intim al doctrinei, singurul care contează” („Structură ori sens”, în „Viaţa Românească”, nr. 12, 1980).

După aceste rânduri introductive, N. Steinhardt scrie fraza următoare, asupra căreia propun să ne oprim câteva clipe: „Pentru materia mea, dreptul constituţional (cu alte cuvinte: ştiinţa organizării şi apărării libertăţii), cred că l-am intuit: e curajul, curajul fizic în faţa morţii”. Primul lucru ce se reţine de aici e sublinierea pronumelui posesiv, exprimând foarte hotărâtă revendicare a propriei specialităţi, apoi lapidara definiţie a acesteia. O ştiinţă necercetată decât de specialişti, o disciplină juridică de catedră, cu rarisime aplicaţii la vreun interes imediat, lipsită aparent de conotaţii existenţiale se dezvăluie dintr-odată, cu evidenţa uluitoare a adevărurilor elementare, ca angajând fiinţa în chip dramatic şi radical. Dacă, aşa cum spune Kierkegaard, contrariul păcatului nu e virtutea, ci libertatea, dacă, aşa cum mulţi înţelepţi şi eroi au afirmat de-a lungul vremilor, bunul cel mai de preţ nu e viaţa, ci libertatea, rezultă că, fără doar şi poate, dreptul constituţional e ştiinţa cea mai importantă, cel puţin în domeniul a ceea ce numim „ştiinţe umane”. Organizarea binelui e o utopie cu efectele cele mai funeste; ea nesocoteşte tocmai

libertatea (care trebuie, virtualmente, să poată alege răul ca opţiune individuală, în vreme ce nesocotirea ei duce inevitabil la generalizarea răului prin mutilarea în esenţă a umanului ca atare). Organizarea libertăţii e însă altceva; în lipsa ei, societatea oscilează între anarhie şi despotism. Această organizare trebuie să fie durabilă; ea duce la formularea unor principii statornice, dar nu poate fi rigidă şi imuabilă, ea e necesarmente dinamică, fiind totuna cu apărarea libertăţii, acţiune variabilă, dar perpetuă. Preţul libertăţii, spuneam altă dată, e mereu exigibil şi niciodată definitiv plătit; de regulă, preţul acesta e însăşi viaţa, iată de ce „secretul" dreptului constituţional, girul său cel mai adânc nu poate fi decât curajul fizic în faţa morţii, cum exact şi decis afirmă N. Steinhardt, simţind nevoia reduplicării [22]; „curajul, curajul fizic..." Această reduplicare e în primul rând un efect retoric de accentuare, dar şi în ordinea succesivă suita e firească: curajul fizic există şi fără curaj moral, dar acesta, când se arată, îl naşte şi pe cel fizic, oricât de fragilă, dezarmată şi vulnerabilă ar fi în speţă fiinţa.

Nu vreau deloc să-mi pun prietenul în postură jenantă prin comparaţii strivitoare, dar pot zice cu toată siguranţa că fraza lui N. Steinhardt s-ar fi putut înscrie printre frazele-cheie din „Cours de politique constitutionnelle" de Benjamin Constant, carte clasică şi neînvechită, deloc mai prejos ca proză, aş zice chiar mai presus, de romanul „Adolphe" sau de jurnalele intime ale aceluiaşi. Nu merg mai departe, îmi mărginesc comparaţia (şi echivalarea) la fraza în chestiune. Dar se mai găsesc în scrisul lui N. Steinhardt nu puţine fraze de aceeaşi tărie; antologate, ar da un volum de aforisme pe a cărui rezistenţă în posteritate mă încumet să mizez. Nu numai de aforisme; o mulţime de portrete, caracterizări, formulări izbitoare şi memorabile. Îmi dau seama acum că, din prudenţă, elogiul meu apare cam restrictiv, limitat la o eventuală culegere de „pagini alese", dar nu e puţin lucru pentru un scriitor să merite editarea unui atare florilegiu. Nu-mi propun să scriu aici un „studiu critic" despre opera lui N. Steinhardt. Am încercat doar o desfoliere analitică a frazei despre esenţa dreptului constituţional, pentru a releva profunzimea şi forţa de care e capabil scrisul său. Cunoscând bine omul, admiraţia mea îi cuprinde şi scrisul, şi felul de a fi (nu lipsite de „originalităţi").

De existenţa sa am luat întâia oară cunoştinţă din colecţia

revistei „Vlăstarul” a Liceului „Spiru Haret”, pe care îl absolvise când eu intram în prima clasă. (Tot din „Vlăstarul” am aflat de Mircea Eliade, Constantin Noica, Alexandru Ciorănescu.) Apoi, un coleg al meu de clasă, văr cu el, mi-a dat volumul „În genul tinerilor”, semnat Antisthius, în care Steinhardt îi parodia pe corifeii „tinerei generaţii” (persiflată atunci de G. Călinescu sub eticheta „De generatione mucosorum”), cele mai amuzante fiind textele atribuite amicilor săi mai vârstnici, Noica, Eliade şi Comarnescu. Mai târziu, în 1936, am citit în „Revista Fundaţiilor Regale” un studiu al său despre Proust, care m-a umplut de admiraţie şi invidie. După 1944, i-am urmărit regulat eseurile publicate aproape număr de număr în noua serie a „Revistei Fundaţiilor Regale” şi articolele din ziarul „Victoria” al lui N.D. Cocea. Toate mă incitau grozav, fie că eram sau nu de acord cu autorul. Îl preocupau aceleaşi teme şi aceiaşi autori care mă preocupau şi pe mine. Dar nu ne-am cunoscut decât mult mai târziu, în 1953, la Câmpulung, unde mă aflam mai de mult, în compania lui Noica, pe care venise să-l vadă. Din primele vorbe ne-am dat numaidecât seama că avusesem aceleaşi lecturi hotărâtoare în adolescenţă, aceeaşi formaţie intelectuală (a mea însă mult mai modestă); ne-am descoperit pe loc (le bănuiam dinainte) predilecţiile comune în artă, în literatură, în anecdotica istorică, în formele vieţii private, în amintirile pariziene, în gastronomie; iubeam la fel de mult Bucureştiul şi îi cunoşteam la fel de bine trecutul. Buna noastră memorie ne ajuta să pomenim pe de rost pasagii din „Craii de Curtea-veche”, din „În căutarea timpului pierdut”, din „La rotisserie de la reine pedauque”, din „Candide”, din Stendhal, din Ion Ghica, din Caragiale – tatăl. Mai cu seamă ne-a apropiat faptul că eram printre foarte puţinii, de nu cumva poate chiar singurii români din generaţia noastră, pentru care Alphonse Daudet era un autor familiar, tot aşa şi Courteline. Ne-am declarat cu de la noi putere prieteni din copilărie, abolind dintr-un condei diferenţa de vârstă şi umplând retrospectiv cu posibilele noastre amintiri comune deceniile în care doar din capriciul întâmplării nu ne întâlnisem de fapt.

Aceste amintiri comune nefiind încercuite de mărginirea faptelor aievea puteau merge mult înapoi, făcându-ne, spre pildă, contemporani cu „Afacerea” Dreyfus, care ne-a pasionat şi din care mai pomenim şi acum câte un episod sau altul, ca vechi „dreyfusarzi” ce suntem: „borderoul”, plastografia colonelului Henry, depoziţia

generalului de Boisdeffre la procesul Zola, pledoaria avocatului Labori etc. Nu numai efectul „Afacerii” în opera sau acţiunea unor Zola, Péguy, Clemenceau, Anatole France, Proust, Roger Martin du Gard ne-au impus-o ca un eveniment crucial în care nu puteam să nu ne implicăm; ca jurişti, consideram că miezul „Afacerii” stă în iregularitatea procedurii şi că e vorba de o chestiune de principiu: incorectitudinea formală ascunde totdeauna o injustiţie materială. (Steinhardt făcuse, ca student, o lucrare de seminar despre tehnica proceselor montate, luând ca model procesul Ioanei d'Arc.) „Afacerea” Dreyfus (şi altele ca ea, mult prea numeroase în vremea noastră ca să mai poată stârni atâta vâlvă) a fost posibilă pentru că instanţa era de fapt subordonată executivului (Ministerul de Război) prin derogare de la principiul separaţiei puterilor, formulat de Montesquieu.

N. Steinhardt mă dă literalmente gata cu nemaipomenita lui capacitate de informaţie. Ştie tot, e la curent cu tot: microfizică, cibernetică, biologie, psihanaliză, muzică dodecafonică, artă abstractă, artă concretă, noul roman, mai ştiu eu ce. Nu pot pricepe când are timp şi de unde face rost. Curiozitatea lui intelectuală, febrilitatea lui, neastâmpărul lui sunt ameţitoare. Citeşte cu o rapiditate electronică şi reţine totul temeinic. Eu, complexat de câte ştie şi câte află mereu, îi spun din când în când (mai mult dintr-un fel de pizmă) că, de la o vârstă încolo, nu mai are rost să citim prea multe noutăţi, că e timpul să recitim câteva dintre marile cărţi şi să mai medităm, să mai şi căscăm gura la spectacolul vieţii că nu mai avem mult. Dar de fiecare dată aflu că tocmai reciteşte „Odiseea”, „Divina Comedie”, pe Tacit, pe Suetoniu, pe Tucidide, pe Eminescu, pe Balzac, pe Shakespeare, pe Goethe, pe Platon; Biblia o ştie aproape pe de rost, Filocalia, Patericul, Sfinţii Părinţi de asemenea; aflu mici fapte de viaţă pe care le-a observat în troleibuz, pe stradă, într-o administraţie publică; îmi vorbeşte de câte o clădire veche, de un colţ de stradă sau de grădină, de un incident amuzant sau revoltător. Cancanuri, dacă vine vorba, constat că ştie destule, dar e discret.

E de o vitalitate neînchipuită. Cu toate astea, sănătatea lui e şubredă, ţine o dietă nemaipomenit de severă, o ţine cu habotnicie; suferă de atâtea, încât ce-i e permis la una îi e contraindicat la alta (din gastronomia noastră de odinioară nu ne-au mai rămas decât

evocările). E mereu internat ba pentru operaţie, ba pentru analize, ba pentru tratament; mulţumită lui, vizitându-l, am ajuns să cunosc aproape toate spitalele din Bucureşti. Dar eu zic că aceste migraţiuni spitaliceşti sunt încă o probă a vitalităţii lui fără pereche. Presupun o tenacitate, un optimism, o încredere ce nu dezarmează; o încredere condescendentă şi în propriul ticălos trup omenesc. Sunt şi o dovadă de conştiinciozitate. Şi, poate, şi una dintre formele sociabilităţii. Şi mai cred că nu ar fi suportabile fără o solidă rezervă de bună dispoziţie (şi, în definitiv, de răbdare, în ciuda agitaţiei lui).

Este în vocaţia de bolnav şi de pacient a lui N. Steinhardt acelaşi neastâmpăr şi tot atâta scrupul ca şi în apetenţa lui intelectuală nepotolită. La fel şi în viaţa de societate. Cunoaşte imens de multă lume (făceam adineauri aluzie la sociabilitatea lui), trimite cărţi poştale ilustrate, felicitări, întreţine legături epistolare, nu uită aniversările, nu omite parastasele. E de o politeţe obsecvioasă, într-o cadenţă potopitoare. Face servicii, intervine, solicită pentru alţii, rareori ratează o expoziţie, o conferinţă, un concert. Nu stă locului; ca şi Alioşa Karamazov, face într-o singură zi atâtea vizite, câte nu face altul într-o săptămână. Stă puţin; abia puse întrebările de sănătate şi rostite complimentele de rigoare, plus, bineînţeles, lucrurile totdeauna interesante pe care le are de spus, se ridică, îşi ia grăbit rămas-bun şi porneşte ca din puşcă.

De zece ani, de când şi-a lăsat barbă, la început sură, vechea lui chelie a câştigat în demnitate, iar el are un fason impunător, ceva între duhovnic şi general ţarist. Nu-mi mai vine uşor să-i vorbesc de la egal la egal, ca „prieten din copilărie”, şi trebuie să fac un efort (nu prea mare) ca să-mi moderez deferenţa pe care mi-o inspiră.

Efortul acesta însă îmi reuşeşte şi îi pot spune de la obraz, fără prea vizibile semne exterioare de respect, admiraţia şi iubirea mea. Tot în felul acesta îi mai spun şi altele, nu totdeauna la fel de măgulitoare, dintre care unele le voi scrie poate în alt articol: nu se potrivesc în acesta, omagial.

P.S. Nu puteam pomeni în acest articol de capodopera lui postumă „Jurnalul Fericirii”, al cărei manuscris îi fusese confiscat de

Securitate în urma unei turnătorii. I-a fost restituit mai târziu, prin intervenţia lui Eugen Jebeleanu şi depus în „custodie” la Uniunea Scriitorilor. Dar mai exista o copie în Franţa, la Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, şi o altă versiune, aproape identică, pe care o rescrisese din memorie între timp.

Alexandru Paleologu

Amintiri despre Steinhardt [23]

Stelian Tănase: Cum l-aţi cunoscut pe N. Steinhardt?

Alexandru Paleologu: În 1954, când a venit la Câmpulung să-l vadă pe Dinu Noica, cu care fusese coleg şi oarecum amic în tinereţe. Era mai tânăr decât Noica, la şcoală a fost în urma lui. Atunci ne-am văzut noi prima dată, ne-am înţeles de la început. Eu îl cunoşteam din „Revista Fundaţiilor” şi din colecţia revistei „Vlăstarul” a Liceului Spiru Haret (unde am învăţat şi eu) şi cartea „În genul tinerilor”, volumul de parodii apărut în ’34 sau ’35, pe care mi-l împrumutase un văr de-al lui Nicu, coleg de clasă cu mine. Partea cea mai bună din carte era o parodie despre Eliade, Comarnescu şi Noica. Capitolul despre Noica era cel mai amuzant, în el Nicu râdea de o presupusă teorie a lui Noica, aşa-numită „nonmâncarea”, foarte amuzant, nu pot acum să reproduc. Cine găseşte volumul „În genul tinerilor” poate găsi chestiile astea care sunt foarte nostime. Unica oară când a fost Nicu la Câmpulung, a fost atunci când ne-am cunoscut noi şi când Noica era încă în domiciliu obligatoriu acolo, în unul din ultimele lui domicilii din Câmpulung, adică într-o vilă, numită Vila Luca. Era pe strada paralelă cu Râul Târgului, şoseaua care merge spre Nămăieşti. Despre această şedere la Câmpulung, despre mine şi despre el, vorbeşte Nicu Steinhardt într-un articol apărut în revista „Steaua” şi apoi cules în volumul „Prin alţii spre sine”, ultimul lui volum, care este o culegere selectivă antologică. Articolul numit „Ce ştiu” a fost citit de Andrei Pleşu şi Liiceanu şi, mi se pare, de Vieru, cu glas tare şi cu multă reculegere, în camera lui Noica de la Păltiniş, la un an de la moartea lui. Articolul era foarte frumos, adevărat. Descrie casa în care stătea Noica, o casă acoperită cu iederă, ca reşedinţa în surghiun a unui boier sub domniile pământene. Se spune că Noica îşi constituise acolo un grup numeros de ciraci ferventi,

cărora le aplica un program de o disciplină strictă, cu lucrări scrise, cu obligaţii seminariale şi că „oaspeţii cursanţi" veneau la ceai cu cornurile şi cu zahărul de acasă iar Mariana Noica le servea ceaiul. Lui Nicu Steinhardt i-a picat prima dată o lucrare despre Ernst Cassirer. Nimic din toate astea. Eu eram acolo singurul discipol al lui Noica, nu era niciun grup de ciraci fervenţi, eram eu singur care dimineaţa parcurgeam cu el toate notele lui de lectură din Hegel şi traduceam împreună texte greceşti. Asta a fost în primii trei ani cât am stat la Câmpulung. Nu era niciun fel de oaspete cursant. Mai erau prieteni care veneau în vizită acolo şi beau ceai. Deşi era o epocă în care pâinea era pe cartelă nimenea nu venea cu cornuri de acasă, nici nu existau cornuri pe vremea aceea, era numai pâine neagră şi ceaiurile erau foarte bune. Toate le oferea Mariana, nimeni nu venea cu produse alimentate de acasă. Cât despre Nicu îmi amintesc doar că folosea numele Cassirer într-un mod injurios. Avea o ciudă foarte mare pe Cassirer, cum văd că avea şi pe Bentham şi pe Stuart Mill. Nu ştiu pentru ce, zicea Cassirer cum ar zice canalie. Dar constat, atât în textul tipărit, cât şi în scrisoarea scrisă mie, că numele lui Cassirer e scris greşit, cu un singur „s", cu „i" şi cu „e", Casierer. Am apucat să-i spun înainte să moară: „Bine măi Nicule, cum ai putut să faci o lucrare despre Cassirer când nici nu ştii cum i se scrie numele?"

Mi-a spus că a făcut o lucrare despre Cassirer, că au fost oaspeţi cursanţi, că poate la mine e falsă memorie, nu la el. A rămas chestia netranşată dar ţin să rectific, ceea ce spune Nicu despre Noica la Câmpulung şi despre mine este inexact, este în cel mai bun caz falsă memorie, dacă nu este ceva ca în Tartarin din Tarascon, păcat că nu pot să-i spun acum lui, care, ca şi mine, citise foarte mult, în tinereţe pe Alphonse Daudet.

Alexandru Paleologu

Antisthius: „În genul… tinerilor" [24]

Din acelaşi cuib pare să fi zburat şi cartea lui Antisthius despre scrisul tinerilor de astăzi. Un băiat inteligent, atent şi talentat, care ştie să surprindă caracteristicul şi să nuanţeze humorul s-a amuzat să parodieze scrisul câtorva protagonişti ai „tinerei generaţii". Că s-a

distrat, lucrul pare evident oricui îi citeşte cartea! De ce atunci simulacrul acela de ton grav şi moralist, care introduce amuzamentul sub o scuză? A vrut oare Antisthius să parodizeze cu anticipaţie tonul „Revistei burgheze”?

Într-o generaţie de oameni autentici, această drapare a unui sentiment ştrengăresc în toga unei înalte moralităţi şi cuminţenii aduce o contribuţie neaşteptată, de altfel specific burgheză: ipocrizia! Oricum, cartea lui Antisthius se va vinde. Dar nu pentru surogatul de morală pe care-l cuprinde, ci pentru că cei pe care-i parodiază au succes. E, fireşte, şi aceasta o comportare, tipică, de burghez. Să exploatezi succesul altora. Dar e o comportare pe care o practică şi proletarii.

Mircea Vulcănescu

[1] Text apărut în volumul „Portrete şi trei amintiri de puşcăriaş”, editura Ararat, Bucureşti 1996

[2] Text apărut în volumul „Portrete şi trei amintiri de puşcăriaş”, editura Ararat, Bucureşti 1996

[3] Apărut în volumul „Cum am devenit creştin”, editura Harisma, Bucureşti 1994

[4] Text publicat în volumul „Din amintirile unui secretar de redacţie. Pagini de jurnal 1943 – 1978”, editura Cartea Românească, Bucureşti 1997.

[5] Mărturie înregistrată de Fabian Anton

[6] Missa – liturghia catolică

[7] Articol apărut în „Renaşterea”, an VIII, nr. 3 (87) martie 1997

[8] Scrisoare Emil Cioran către Arşavir Acterian. Originalul în fondurile Bibliotecii Academiei.

[9] Jurnalul lui Jenny Acterian, „Jurnalul unei fiinţe greu de mulţumit”, avea să apară după 1989 în două ediţii la editurile Humanitas şi Ararat.

[10] Marin Sorescu.

[11] Mircea Eliade.

[12] Eugen Ionescu.

[13] Este vorba de articolul „Tinereţea monahului mirean” din revista Steaua nr. 7 (398) iulie 1980.

[14] Barbu Brezianu.

[15] Text publicat în „România literară”, nr. 32/1997

[16] Articol apărut în „Renaşterea”, an VIII, nr. 3 (87) martie 1997

[17] Arhim. Serafim Man

[18] Apărut în volumul „Est-etice/ Unde scurte 4”, editura Humanitas, Bucureşti

[19] Text apărut în volumul „Pragul / Unde scurte 5”, editura Humanitas, Bucureşti

[20] Articol apărut în „România literară”, nr. 35/1998

[21] Text apărut în volumul „Alchimia existenţei”, ediţia a II-a, editura Humanitas, Bucureşti 1997

[22] Întocmai cum, în cu totul altă ordine, Mateiu I. Caragiale simţise aceeaşi nevoie scriind „sifon, sifon albastru...”, efect stilistic asupra căruia N. Steinhardt mi-a atras atenţia acum douăzeci şi cinci de ani şi pe care tot el, la sugestia mea de astă dată, l-a comentat nu

demult într-un scurt articol.

[23] Fragment din volumul „Sfidarea memoriei” de Alex. Paleologu şi Stelian Tănase, editura DU Style, Bucureşti 1996

[24] Publicat în revista „Criterion” an. I, nr. 15, din 15 decembrie 1934, pg. 4